

ภาคแรก : บทควมวชการ

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ลุ่มน้ำวังจากชุมชนโบราณ สู่รัฐเขลางค์นคร*

ศาสตราจารย์ สรัสวดี อ๋องสกุล

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ลุ่มน้ำวัง
จากชุมชนโบราณสู่รัฐเขลางค์นคร โดยแบ่งเนื้อหาเป็นสองตอนคือ

ตอนแรก ชุมชนดั้งเดิมในลุ่มน้ำวัง ก่อนรัฐ “เขลางค์นคร”

ตอนสอง รัฐเขลางค์นคร : การก่อรูปและความสำคัญ

ชุมชนดั้งเดิมในลุ่มน้ำวังก่อนรัฐ “เขลางค์นคร”

ประเด็นนี้ ศึกษาการตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของชุมชนดั้งเดิม โดยศึกษา
ลักษณะกายภาพของลุ่มน้ำวัง หรือแอ่งลำปาง(Lampang Basin) และ
ศึกษาร่องรอยของการอยู่อาศัยของชุมชนดั้งเดิมในสมัยก่อนรัฐเขลางค์
นครหรือสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในกรณีแอ่งลำปางพบหลักฐานโบราณคดี
เก่าแก่กว่าในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน แต่ร่องรอยแหล่งโบราณคดีที่พบใน
ลำปางนั้นยังมีข้อจำกัด ทำทนายให้แสวงหาความชัดเจนต่อไป

*บทความนี้ เสนอในที่ประชุมสัมมนาวิชาการ เรื่อง “ลำปางศึกษา” ครั้งที่ 1 จัดโดย
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง วันที่ 17 กันยายน
2554 ณ อาคารโอฟาร โรจน์ศิริณ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

รูปที่ 1 แนวทิวเขาแห่งหนึ่งในลำปาง
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ลักษณะกายภาพที่ราบลุ่มน้ำวัง

บริเวณที่ราบลุ่มน้ำวัง ซึ่งอยู่ในเขตจังหวัดลำปาง (ในที่นี้ไม่ได้รวมถึงลุ่มน้ำวังตอนปลายสุดราว 30 กิโลเมตรซึ่งอยู่ในเขตจังหวัดตาก) ประกอบด้วยที่ราบลุ่มน้ำวัง และสาขาของแม่น้ำวัง ดังเช่น แม่ตาล แม่ยาว แม่ต๋อย แม่จาง แม่เมาะ เป็นต้น มีอาณาบริเวณรวม 12 อำเภอ (จังหวัดลำปางมี 13 อำเภอ ยกเว้น อำเภองาว เนื่องจากน้ำแม่งาวไหลสู่น้ำแม่ยม จังหวัดแพร่ จึงอยู่นอกเขตที่ราบลุ่มน้ำวัง) พื้นที่ประมาณหนึ่งหมื่นสองพันตารางกิโลเมตร เป็นแอ่งที่มีขนาดใหญ่แห่งหนึ่งในภาคเหนือ ลักษณะของแอ่งล้อมรอบไปด้วยภูเขา และหุบเขาที่สลับซับซ้อน มีที่ราบตรงกลางแอ่งเป็นแนวยาวรูปวงรี แนวเหนือ – ใต้ อยู่ระหว่างทิวเขาผีปันน้ำตะวันตกและผีปันน้ำกลาง

แม่น้ำสายหลักในแอ่งคือ แม่น้ำวัง ต้นน้ำอยู่ทางเหนือของอำเภอวังเหนือ ณ ยอดเขาซึ่งเป็นสันปันน้ำแบ่งเขตอำเภอเวียงป่าเป้า อำเภอแม่สรวย อำเภอพาน (จังหวัดเชียงราย) และอำเภอวังเหนือ (จังหวัดลำปาง) แม่น้ำวังไหลลงมาทางใต้ผ่านอำเภอวังเหนือ อำเภอแจ้ห่ม อำเภอเมืองลำปาง อำเภอเกาะคา อำเภอสบปราบ อำเภอเถิน อำเภอแม่พริก แล้วเข้าเขตจังหวัดตาก ผ่านอำเภอสามเงา บรรจบกับแม่น้ำปิงที่บ้านปากวัง อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก ระยะทางยาวประมาณ 382 กิโลเมตร พื้นที่ราบของลำปางจึงเป็นแนวยาวรีจากเหนือลงใต้ตามลำแม่น้ำวัง พื้นที่ช่วงกว้างสุดประมาณ 80 กิโลเมตร ช่วงยาวประมาณ 240 กิโลเมตร แม่น้ำวังมีพื้นที่ลุ่มน้ำแคบ ปริมาณน้ำมีจำนวนน้อย และมีความยาวน้อยกว่าแม่น้ำปิง แม่น้ำยม และแม่น้ำน่าน

ตลอดสายน้ำแม่วังจากด้านเหนือสู่ด้านใต้มีลำน้ำสาขาสายต่างๆ ที่ไหลลงสู่แม่น้ำวัง ลำน้ำเหล่านี้มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาสูงที่ล้อมรอบแอ่งลำปาง โดยมีลำน้ำสาขาที่สำคัญคือ น้ำแม่ต๋อยและน้ำแม่จาง แม่น้ำต๋อยมีต้นน้ำอยู่ในทิวเขาผีปันน้ำตะวันตก ที่อำเภอเมืองปาน ไหลผ่านอำเภอเมืองปาน ไปบรรจบกับแม่น้ำวังที่สบต๋อยทางตะวันตกในเขตอำเภอเมือง มี

ความยาวประมาณ 60 กิโลเมตร แม่น้ำแม่จาง มีต้นน้ำในเขตอำเภองาว ไหลผ่านอำเภอแม่ทะ แม่เมาะ และมาบรรจบกับแม่น้ำวังที่บ้านสบจาง ทางใต้ของอำเภอเกาะคา มีความยาวประมาณ 127 กิโลเมตร¹ ในหุบเขาลุ่มน้ำแม่วังมีที่ราบแบ่งตามลักษณะกายภาพของแอ่งลำปางได้เป็น 3 ตอน คือ ตอนเหนือ ตอนกลาง และตอนใต้

รูปที่ 2 แม่น้ำวังและซัวตะ (สะพานไม้ไผ่)

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

แอ่งลำปางตอนเหนือ ตั้งอยู่ต้นน้ำวังบริเวณตอนบนของจังหวัด เป็นที่ตั้งของสามอำเภอคือ อำเภอวังเหนือ อำเภอแจ้ห่ม และอำเภอเมืองปาน ลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นทิวเขาสูง และมีป่าค่อนข้างทึบอุดมสมบูรณ์ไปด้วยไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ เช่น ไม้สัก พื้นที่ราบมีขนาดเล็ก ตั้งอยู่สองฝั่งของแม่น้ำวัง

¹ นวลศิริ วงศ์ทางสวัสดิ์. ภูมิศาสตร์กายภาพภาคเหนือของประเทศไทย (เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 2534, น.29 – 30.

แอ่งลำปางตอนกลาง บริเวณตอนกลางของจังหวัด ที่ตั้งของรัฐเขลาขันธ์ครมึลลักษณะเป็นที่ราบกว้างใหญ่สุด ส่วนใหญ่เป็นแหล่งเกษตรกรรมที่สำคัญ ประกอบด้วย 7 อำเภอ คือ อำเภอเมืองลำปาง อำเภอห้างฉัตร อำเภอแม่เมาะ อำเภอแม่ทะ อำเภอเกาะคา อำเภอเสริมงาม และอำเภอสบปราบ

แอ่งลำปางตอนใต้ตั้งอยู่ตอนปลายของลำน้ำวัง อยู่ตอนใต้ของจังหวัด ประกอบด้วย 2 อำเภอ คือ อำเภอเถิน และอำเภอแม่พริก ลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นป่าเขา มีที่ราบเป็นส่วนน้อย จึงอาศัยทำเกษตรกรรมตามหุบเขาและริมฝั่งแม่น้ำ จากอำเภอเถินลงไปทางใต้แม่น้ำวังมีที่ราบแคบ ๆ 2 ฝั่งลำน้ำ จนบรรจบกับแม่น้ำปิง ที่บ้านปากงัว อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก

กลุ่มชนแรกเริ่มในสังคมนายพราน : มนุษย์ดึกดำบรรพ์“โฮโมอีเรกตัส”

หลักฐานทางโบราณคดีของแอ่งลำปาง มีร่องรอยที่บ่งชี้ความเป็นดินแดนที่มีมนุษย์ดึกดำบรรพ์อาศัยอยู่มาแล้วหลายแสนปี และยังพบร่องรอยของมนุษย์ยุคหินใหม่ ซึ่งดำรงชีพด้วยการทำเกษตรกรรม ทำให้ดูเหมือนประกอบกันเป็นเรื่องราวได้ อย่างไรก็ตาม แท้ที่จริงเท่าที่มีหลักฐานอยู่นี้ เป็นข้อจำกัดอย่างมากที่จะทราบเรื่องราวในอดีตอันแสนไกล เนื่องจากลักษณะของหลักฐานที่ได้มา เป็นหลักฐานที่กระโดดเป็นช่วงๆขาดความสืบเนื่อง ดังนั้นในการศึกษาค้างนี้ จึงเป็นเพียงตั้งข้อสังเกตจากงานทางโบราณคดี ยังไม่อาจเป็นข้อสรุปและเป็นงานที่รอการศึกษาต่อไป

ลักษณะภูมิประเทศในแอ่งลำปาง เป็นเทือกเขาหินปูนสลับ ซับซ้อน มีถ้ำหินปูนเป็นโพรง หลืบและเพิงผาพื้นที่เป็นตะปุ่มตะป่ำ ประกอบด้วยพื้นที่สูงแบบหอคอย และหลุมยุบลงเป็นแอ่ง และมีแม่น้ำหรือ ลำธารไหลผ่าน สภาพแวดล้อมแบบนี้เหมาะสมกับการดำรงชีพของมนุษย์ ใน

ยุคเริ่มแรก² จึงปรากฏร่องรอยของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์กระจายตัวในแอ่งลำปางอยู่ทั่วไป ทั้งที่ เกาะคา แม่ทะ และแม่มาะ

การสืบค้นร่องรอยของมนุษย์ดึกดำบรรพ์ในเขตลำปาง เกิดขึ้นเพราะคาดว่า คงเป็นบริเวณทางผ่านของมนุษย์ ซึ่งเรียกว่า โฮโม อีเรกตัส (Homo erectus) เป็นมนุษย์ที่เดินตัวตรง สูงประมาณ 150 เซนติเมตร คล้ายมนุษย์ปัจจุบัน แต่มีขนาดสมองเล็กกว่า และสันคิ้วโปน กะโหลกศีรษะหนา ฟันกรามใหญ่ ยังชีพด้วยการล่าสัตว์และเก็บพืชป่าเป็นอาหาร ไม่รู้จักการเพาะปลูกหรือเลี้ยงสัตว์ จัดเป็นกลุ่มชนที่ยังชีพด้วยการพึ่งพาธรรมชาติหรือกลุ่มชนหาอาหารจากธรรมชาติ รู้จักทำเครื่องมือที่ประดิษฐ์จากหินอย่างหยาบๆ โดยกะเทาะอย่างง่ายจากหินกรวดแม่น้ำ อาศัยอยู่ตามถ้ำ หรือ เพิงผา และอยู่กลางแจ้ง บริเวณที่ราบ หรือ ที่ลาดลง และอยู่ใกล้แม่น้ำ หรือ หนองบึง รู้จักนำไฟมาใช้ประโยชน์ มนุษย์โฮโมอีเรกตัส คือ บรรพบุรุษของมนุษย์ในปัจจุบัน (Homo sapiens sapiens)³

ก่อนหน้าการสืบค้นมนุษย์ดึกดำบรรพ์ลำปาง หรือ ภายหลังตั้งชื่อว่า มนุษย์เกาะคา ได้มีการพบซากชิ้นส่วนกระดูกต้นขาของ โฮโม อีเรกตัส ที่ อินโดนีเซีย (พ.ศ.2431-2433) และต่อมา ได้พบชิ้นส่วนกะโหลกของโฮโม อีเรกตัส ในประเทศจีน ที่ถ้ำชุกเทียน ในปี พ.ศ.2472 จากจุดที่พบในจีนและอินโดนีเซีย ทำให้ผู้ศึกษาสนใจที่จะศึกษาในพื้นที่ประเทศไทย ซึ่งเป็นดินแดนกึ่งกลางของสองแหล่ง และเชื่อว่า น่าจะมีการเคลื่อนย้ายไปมาผ่านประเทศไทย⁴

² พินดา สิทธิสุนทร และคณะ. ถ้ำถีนเหนือ. (กรุงเทพฯ:บริษัทสำนักพิมพ์ริเวอร์บุ๊ค จำกัด, 2549), น.21.

³ สมศักดิ์ ประมาณกิจ และวัฒนา สุภวัน. “หลักฐานมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย”,ใน สืบสายพันธุ์มนุษย์ (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร), 2550, น. 57. และ ชิน อยู่ดี, “กระดูกคนก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย”. ศิลปวัฒนธรรม ฉบับ ธันวาคม 2544 : 41.

⁴ สมศักดิ์ ประมาณกิจและวัฒนา สุภวัน. เรื่องเดียวกัน. น.63.

เมื่อ พ.ศ.2542 สมศักดิ์ ประมาณกิจ ได้สำรวจพบชิ้นส่วนของกะโหลกศีรษะส่วนหน้าด้านขวาบริเวณสันกระบอกตาจำนวน 4 ชิ้น สามารถนำมาประกอบกันได้และยังพบกระดูกปลายแขนด้านซ้าย กระดูกนิ้วบางส่วน ฟันหน้าบนซี่กลางซ้าย ฟันหน้าบนซี่ริมข้างขวา ฟันกรามน้อยหนึ่งซี่ จากการพิสูจน์ได้รับการยืนยันว่า ชิ้นส่วนดังกล่าวเป็นฟอสซิลของมนุษย์โฮโม อีเรกตัส คาดมีอายุประมาณ 500,000 ปี ซึ่งนักโบราณคดีที่แบ่งยุคสมัยออกเป็นยุคหิน (หินเก่า หินกลาง หินใหม่) และยุคโลหะ (สำริดและเหล็ก) จัดว่าอยู่ในสมัยหินเก่า แหล่งที่สำรวจพบ อยู่ที่บ้านหาดปูด้าย ตำบลนาแสง อำเภอกะลา จังหวัดลพบุรี⁵

ในการศึกษาของสมศักดิ์ ยังได้พบฟัน และเขี้ยวสัตว์โบราณที่ปัจจุบันได้สูญพันธุ์ไปแล้ว เช่น เสือเขี้ยวตาบ (Sabre-tooth cat) 2 ชิ้น ไฮยีนาขนาดใหญ่ (Glant Hyena) หมิแพนด้ายักษ์ (Grant panda) สัตว์กินพืชมีเขาและกีบเท้า สัตว์กินเนื้อขนาดใหญ่และเล็ก สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมหลายชนิด และยังพบกลุ่มฟันโฮมินอยด์ (Hominioids) หรือ ไพรเมท (Primate) ที่มีร่างกายขนาดใหญ่ที่สูญพันธุ์ไปแล้ว และฟันลิงอุรังอุตัง (Urang Utan) ซากกระดูกและฟันทั้งหมดฝังตัวอยู่ในหินเบรกกีเซีย (Breccia)⁶

หลักฐานข้างต้นคือ ร่องรอยของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่เคยพบในดินแดนของประเทศไทย และเป็นการพบแหล่งที่สาม ของการค้นพบมนุษย์โฮโม อีเรกตัส ในทวีปเอเชีย พร้อมกับได้พบซากกระดูก ซึ่งเป็นหลักฐานของสัตว์ต่างๆที่ถูกสังคมนาวยพรานล่ามาเป็นอาหาร

⁵ ชูติมา นุ่นมัน. “กำเนิดมนุษย์ ตามรอยบรรพบุรุษ ชุดอารยธรรมล้ำค่าที่เกาะคา”. มติชนรายวัน วันที่ 8 พฤศจิกายน 2544 หน้า 12.

⁶ สมศักดิ์ ประมาณกิจและวิภา ภูวนัน. เรื่องเดียวกัน. น.64.

แหล่งโบราณคดีเขาป่าหนาม

แหล่งนี้สอดคล้องกับการศึกษาของสมศักดิ์ ประมาณกิจ ตั้งอยู่บริเวณเขาป่าหนาม ใกล้บ้านหาดปู้ด้าย ตำบลนาแสง อำเภอกะลา จังหวัดลำปาง ซึ่งอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกับ แหล่งที่ค้นพบมนุษย์โฮโม อีเรกตัส จากการวิจัยของ สุภาพร นาคบัลลังก์ และสุจิตร์ พิตรากุล ร่วมกับนักวิจัยชาวต่างประเทศ ให้ความเห็นว่า ลักษณะที่ตั้งของแหล่งเขาป่าหนาม เป็นชอกหลืบหินปูน หรือ โพรงถ้ำ ที่บริเวณเพดานพังลงมาภายหลัง ในภูมิประเทศแบบคาสต์ (Karst) ใกล้แม่น้ำวัง แหล่งซากดึกดำบรรพ์ ได้ถูกเก็บรักษาให้อยู่ในสภาพที่ดีพอสมควร โดยสารฟอสเฟตซึ่งเกิดจากมูลค้างคาวสลายตัวและห่อหุ้มซากดึกดำบรรพ์เอาไว้ ผลการขุดค้น ระหว่าง พ.ศ.2525-2528 พบกระดูกสัตว์ประมาณ 30 ชนิด จำแนกเป็น สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม และสัตว์เลื้อยคลาน ประเภทสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ได้แก่ เม่น หนูไม้ไฟ อูรังอุตัง ไฮยีนา (hyaena) เสือ อีบีบีโปแตมัส ละมั่ง ละมั่ง กวาง กระตัง หมู ส่วนสัตว์เลื้อยคลาน ได้แก่ เต่าและงู และพบเครื่องมือหินกะเทาะ ซึ่งเป็นสิ่งประดิษฐ์ของมนุษย์โฮโม อีเรกตัส ร่องรอยดั่งข้างต้น สันนิษฐานว่า ซากสัตว์ดึกดำบรรพ์ของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมและสัตว์เลื้อยคลานนั้น คงเป็นเศษอาหาร ส่วนเครื่องมือหินกะเทาะเป็นเครื่องมือสับตัด ซึ่งน่าจะใช้สับตัดสัตว์⁷ ดังนั้น แหล่งโบราณคดีเขาป่าหนาม จึงเป็นร่องรอยที่มนุษย์โฮโมอีเรกตัส ทั้งหลักฐานไว้ ซึ่งพบว่า มีสัตว์หลายประเภทที่ถูกนำมาเป็นอาหาร สะท้อนความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์ต่างๆที่เคยอาศัยอยู่ในอาณาบริเวณแอ่งลำปาง น่าสังเกตว่า ไม่พบร่องรอยของหลักฐานจำพวกพืชพันธุ์ธัญญาหารที่ถูกนำมาเป็นอาหาร เป็นไปได้ว่า อาจมีการนำพืชพันธุ์จากป่ามาเป็นอาหารด้วย แต่พืชพันธุ์ สุกสุลายนได้ง่ายกว่า กระดูกสัตว์และหิน เมื่อเวลาผ่านไปหลายแสนปี จึงไม่หลงเหลือให้เป็นหลักฐาน

⁷ สุภาพร นาคบัลลังก์ และสุจิตร์ พิตรากุล. ปีญา . ปีที่ 7 ฉบับที่ 30 ธันวาคม-มกราคม 2542 หน้า 35-38.

แหล่งโบราณคดีบ้านแม่ทะ และบ้านดอนมูล

ในเขตอำเภอแม่ทะ นักโบราณคดีชาวเคนมาร์กคือ ซอเรนเซน และคณะสำรวจได้ค้นพบเครื่องมือหินกะเทาะ มีขนาดและรูปแบบอยู่ในกลุ่มเครื่องมือสับตัด ต่อมาพิสิฐ เจริญวงศ์ ได้สำรวจเพิ่มเติม พบว่าบริเวณแหล่งโบราณคดีและพื้นที่ใกล้เคียงเป็นป่าละเมาะ ซึ่งอยู่ในแอ่งที่ราบที่ถูกโอบล้อมด้วยภูเขาทุกด้าน ได้พบเครื่องมือหิน เช่นเดียวกัน ที่สำคัญคือการสำรวจพบ เครื่องมือหินกะเทาะซึ่งเป็นหินกรวดแม่น้ำ จมอยู่ใต้ชั้นหินบะซอลต์ จำนวนนี้มี 3 ชั้น จากการกำหนดอายุของชั้นลาวาที่ทับถมอยู่เหนือเครื่องมือหินนี้ ทำให้ทราบถึงความเก่าแก่ของเครื่องมือหินกะเทาะว่ามีอายุกว่า 700,000 ปีมาแล้ว⁸ ซึ่งเป็นเครื่องมือหินอย่างหายากของมนุษย์ โฮโม อีเรกตัส ลักษณะเป็นหินกรวดกะเทาะให้แตก และมีคมข้างเดียว จากหลักฐานนี้ แสดงว่า มีมนุษย์โฮโม อีเรกตัส ก่อนเกิดปรากฏการณ์ภูเขาไฟ

ข้อสังเกตแหล่งโบราณคดีที่พบร่องรอยของมนุษย์โฮโม อีเรกตัสเท่าที่พบแล้วในปัจจุบันคือ แหล่งโบราณคดีหาดปู่ดำ (ซึ่งพบมนุษย์เกาะคา) แหล่งโบราณคดีเขาป่าหนาม ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน อยู่ในท้องที่อำเภอเกาะคา และแหล่งโบราณคดีในเขตอำเภอแม่ทะ สองแหล่งคือ ที่บ้านแม่ทะและบ้านดอนมูล เมื่อวัดระยะทางอากาศ ระหว่างบ้านหาดปู่ดำถึงบ้านแม่ทะระยะทาง ประมาณ 33 กิโลเมตร และจากบ้านหาดปู่ดำถึงบ้านดอนมูลระยะทาง ประมาณ 41 กิโลเมตร ระหว่างบ้านแม่ทะและบ้านดอนมูล ระยะทาง 12 กิโลเมตร ระยะห่างประมาณ 30-40 กิโลเมตร น่าจะอยู่ในรัศมีที่พอดูติดต่อกันได้ สันนิษฐานว่า มนุษย์ดึกดำบรรพ์ที่อยู่ในบริเวณนี้เป็นสังคมระดับกลุ่มชน (band) คงมีหลายกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กัน และเป็นบริเวณที่มีความเคลื่อนไหวไปมาของ

⁸ ชาร์ลส ไฮแอม และ ริชนี ทศรัตน์. สยามดึกดำบรรพ์ ยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงสมัยสุโขทัย (กรุงเทพฯ : ริเวอร์ บุ๊คส์), 2542, น. 24.

กลุ่มคน ซึ่งอาจโยกย้ายที่อยู่อาศัยไปตามฤดูกาล หรือแสวงหาอาหารแบบหมุนเวียน อยู่ในพื้นที่ที่คุ้นเคย โดยมีลักษณะกายภาพเหมือนกัน

มนุษย์โฮโม อีเรกตัส อาศัยอยู่ในยุคน้ำแข็ง หรือที่เรียกตามยุคของธรณีวิทยาว่า สมัยไพลสโตซีน (Pleistocene) ตอนกลาง มีอายุระหว่าง 730,000-250,000 ปี คาดว่า ขณะนั้นภาคเหนือคงมีอากาศหนาวเย็น มนุษย์อาศัยอยู่ตามถ้ำและใต้เพิงผา และอยู่ไม่ไกลจากแหล่งน้ำ ถิ่นที่อยู่มีร่องรอยอยู่ในแอ่งลำปางตอนกลาง พบในเขตอำเภอเกาะคา และอำเภอแม่ทะ หลักฐานของมนุษย์โฮโม อีเรกตัส เท่าที่พบมีจำนวนน้อย และไม่สามารถทราบได้ว่า มนุษย์ดึกดำบรรพ์โฮโม อีเรกตัสที่พบนั้น (1) มีการเคลื่อนย้ายออกไปสู่พื้นที่อื่น หรือไม่ (2) หรือยังคงอยู่อย่างต่อเนื่องในพื้นที่สืบต่อกันมาเป็นเวลานานนับแสนปี โดยสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม มีการสร้างสรรค์วัฒนธรรมต่างๆ จนกลายมาเป็นมนุษย์ในยุคหินใหม่ หรือ สังคมเกษตรกรรมต่อมา ซึ่งเป็นมนุษย์ปัจจุบันที่เรียกว่า Homo sapiens sapiens (เริ่มมีหลักฐานเมื่อ 40,000 ปีมาแล้ว) หลักฐานยุคก่อนประวัติศาสตร์ในเขตแอ่งลำปางที่มีอยู่ในขณะนี้ ขาดความต่อเนื่อง มีลักษณะกระโดด เป็นจุดๆ ซึ่งยากที่จะสร้างภาพให้เกิดความสืบเนื่องได้ ประกอบกับผู้ศึกษาค้นคว้ามีจำนวนน้อย ทำให้เรื่องราวต่างๆ ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ยังไม่ชัดเจน

ตามการแบ่งยุคของธรณีวิทยาถือว่า ยุคน้ำแข็งไพลสโตซีน สิ้นสุดลงเมื่อประมาณหนึ่งหมื่นปีมาแล้ว หลังจากนั้นเข้าสู่สมัยโฮโลซีน (Holocene) มีอายุระหว่างหนึ่งหมื่นปีถึงปัจจุบัน ซึ่งแบ่งออกเป็นสามยุค คือ โฮโลซีนตอนต้น(10,000-7,500 ปีมาแล้ว)โฮโลซีนตอนกลาง (7,500-2,500 ปีมาแล้ว) และโฮโลซีนตอนปลาย (2,500 ปีมาแล้วถึงปัจจุบัน)⁹ จากการศึกษาของฟิสิฐ เจริญวงศ์ ให้ความเห็นว่า คนสมัยไพลสโตซีนและโฮโลซีนตอนต้นๆ ยังอยู่ในยุคของสังคมนายพราน อยู่กันเป็นกลุ่มก้อน

⁹ พินดา สิทธิสุนทร และคณะ.เรื่องเดียวกัน, น.379.

เดิมคนคงมีจำนวนน้อย แต่ต่อมาก่อยเพิ่มจำนวนขึ้น เข้าใจว่า คงอยู่
กระจายอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย เพราะพบหลักฐานเครื่องมือ
เครื่องใช้ของคนในยุคนี้ ลักษณะพัฒนาการร่วมกันของสังคมคนเผ่าในยุค
นายพรานคือ การแสวงหาทรัพยากรใกล้ตัว เพื่อนำมาเป็นของอุปโภค
บริโภค เป็นไปได้ว่า ในบางครั้งที่ต้องไปล่าสัตว์พิเศษที่อยู่ไกลๆ ในสังคม
การหาเลี้ยงชีพแบบนายพราน คงมีการแบ่งหน้าที่เหมือนกัน อย่างเช่น
ผู้หญิงและเด็ก ช่วยเก็บหาอาหาร เช่น ผลไม้ เมล็ดพืช รากไม้ ใบไม้
แมลง สัตว์ปีก และสัตว์เลื้อยคลาน ส่วนผู้ชายทำหน้าที่ล่าสัตว์ที่มีขนาดใหญ่
เมื่อประมาณหมื่นกว่าปีมาแล้วคนบางกลุ่มรู้จักนำพืชที่ขึ้นตามป่า
มาปลูกใกล้ที่พัก แต่ส่วนใหญ่ยังใช้วิธีเก็บหาจากป่า ซึ่งมีความอุดม
สมบูรณ์ ส่วนเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยหินยังหยาบๆ เป็นเครื่องมือ
หินกะเทาะใช้สับตัด น่าจะใช้ประโยชน์ได้สารพัด ในการล่าสัตว์ใหญ่
เช่น เสือ กระต่าย ซึ่งพบเศษกระดูกในแหล่งโบราณคดีเขาป่าหนาม การ
ล่าคงใช้วิธีพุ่ง หรือ ยิงจากกระยะไกล เช่น หอก หนังสติ๊ก¹⁰

สภาพการดำรงชีวิตของนายพรานที่ล่าสัตว์และเก็บพืชพันธุ์จาก
ป่ามาเป็นอาหารดังกล่าว ก่อเกิดคำถามตามมาว่า สภาพความเป็นอยู่ที่
แท้จริงของสังคมนายพราน เป็นอย่างไร พิสิฐ เจริญวงศ์ นักโบราณคดี
ให้ความเห็นว่า สังคมนายพรานไม่ได้คอยล่า หรือ ขาดแคลนอาหาร
ตรงกันข้ามกลับอุดมสมบูรณ์ด้วยอาหารทั้งโปรตีน และอื่นๆตามที่ร่างกาย
ต้องการ และใช้แรงงานน้อยกว่าสังคมเกษตรกรรม ทำให้มีเวลาพักผ่อน
มากกว่าคนในปัจจุบัน¹¹

การเปลี่ยนผ่านจากสังคมนายพรานที่เคลื่อนย้ายหาอาหาร ยัง
ไม่ตั้งถิ่นฐานถาวร ค่อยๆปรับเปลี่ยนพัฒนามาเป็นสังคมเกษตรกรรมที่มี
ชีวิตทำการเพาะปลูกอย่างเป็นหลักแหล่งนั้น ใช้เวลาแสนนาน และมีได้

¹⁰ พิสิฐ เจริญวงศ์. "ชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์". **ลักษณะไทย : เล่ม 1 ภูมิหลัง**
(กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิชจำกัด), 2525, น.62.

¹¹ เรื่องเดียวกัน. น. 88-90, 104.

เปลี่ยนอย่างทันทีทันใด แต่เป็นความเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป และผสมผสานทั้งใช้การล่าสัตว์แสวงหาอาหารตามธรรมชาติ ร่วมกับการเพาะปลูกทดแทนในบางส่วน ลักษณะเช่นนี้ ดำรงต่อมาอย่างยาวนาน บางแหล่งยังปรากฏให้เห็นแม้ในปัจจุบัน

กลุ่มชนระดับหมู่บ้านในสังคมเกษตรกรรม

ในแอ่งลำปาง หลังพบร่องรอยมนุษย์โฮโม อีเรกตัส มีอายุราวห้าแสนปีแล้ว หลักฐานปรากฏอีกครั้งเป็นช่วงสังคมเกษตรกรรม หรือ สมัยยุคหินใหม่ ต่อเนื่องกับยุคโลหะ เท่าที่พบ แหล่งโบราณคดีประตุมหาในแอ่งลำปางมีอายุราว 3,000 ปี จึงเป็นหลักฐานที่ห่างไกลกันมากเป็นแสนๆปี และไม่อาจตอบได้ว่า มนุษย์ในยุคสังคมเกษตรกรรม ที่พบที่แม่ทะ และแม่เมานั้น สืบมาจากมนุษย์โฮโม อีเรกตัส หรือ ไม่ แม้ว่าเกาะคา บ้านแม่ทะ และแม่เมาะ อยู่ในเขตอาณาบริเวณใกล้เคียงกันก็ตามหรือ มนุษย์สังคมเกษตรกรรมในยุคนี้เคลื่อนย้ายมาจากแหล่งอื่น คำถาม ดังกล่าว ยังยากที่จะหาคำตอบโดยเฉพาะการศึกษาโบราณคดีในเขตแอ่งลำปางยังมีปริมาณน้อยมาก อย่างไรก็ตาม หลักฐานเท่าที่มีอยู่ในขณะนี้ ทำให้ภาพเงาสลัวๆบ้าง

ความเปลี่ยนแปลงเข้าสู่การเพาะปลูกในสังคมเกษตรกรรม ถือเป็นเหตุการณ์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เนื่องจากมนุษย์เลิกแสวงหาอาหารจากธรรมชาติ มีการตั้งถิ่นฐานอยู่กับที่ มีการปรับพื้นที่ป่ามาเป็นพื้นที่เพาะปลูก เป็นจุดเริ่มสั่งสมวัฒนธรรม การทำเกษตรกรรมช่วยให้มีผลผลิตเพิ่มขึ้น เพียงพอสำหรับเลี้ยงชุมชน และยังมีส่วนเกินเหลือ ส่งผลให้เกิดความมั่งคั่งตามมา สังคมที่ทำเกษตรกรรมจึงมีศักยภาพในการเติบโตของชุมชน และมีความซับซ้อนทางสังคมมากกว่าพวกที่พึ่งพาแต่ธรรมชาติเพียงอย่างเดียว¹²

¹² ชาร์ลส ไอแอม และรัชนี ทศรัตน์. เรื่องเดียวกัน. น.67.

ลักษณะสังคมเกษตรกรรมดำรงชีวิตแบบตั้งถิ่นฐาน อาศัยอยู่บนพื้นที่โล่ง รู้จักเพาะปลูกธัญพืช และเลี้ยงสัตว์ นักโบราณคดีค้นพบว่า สัตว์ที่นำมาเลี้ยง เคยเป็นสัตว์ป่ามาก่อน เช่น ควายป่า วัวป่า เมื่อนำมาเป็นสัตว์เลี้ยงแล้ว มีการเปลี่ยนแปลงจากกระดูกของสัตว์ป่า ซึ่งมีขนาดใหญ่ มาเป็นกระดูกสัตว์เลี้ยงที่มีขนาดเล็กลง ซึ่งชาวก็เช่นเดียวกัน มีวิวัฒนาการโดยเปลี่ยนแปลงจากข้าวป่ามาเป็นข้าวปลูก¹³

การผลิต และใช้เครื่องมือหิน เป็นเครื่องมือหินกะเทาะ ทำจากหินกรวดแม่น้ำ โดยใช้เทคนิคการกะเทาะผิวเดิมของหินกรวดด้านใดด้านหนึ่งออกทั้งหมด หรือ อาจกะเทาะทั้งสองด้าน มักทำเป็นเครื่องมือหินทรงรูปไข่ มีความประณีตกว่าเครื่องมือหินในยุคหินเก่า ซึ่งกะเทาะโดยประดิษฐ์เป็นเครื่องมือหินขัด ในรูปแบบลักษณะต่างๆ เพื่อแยกแยะการใช้สอย ลักษณะจึงแตกต่างจากเครื่องมือยุคหินเก่า และรู้จักทำเครื่องปั้นดินเผา หรือ ภาชนะดินเผาใช้ และทำเครื่องจักสาน อีกทั้งบางแหล่งในยุคนี้ มีภาพเขียนสีรูปคน สัตว์ ที่ประกอบกิจกรรมต่างๆ สันนิษฐานว่า เป็นผลงานของมนุษย์ยุคเกษตรกรรม¹⁴

แหล่งโบราณคดีในเขตอำเภอแม่เมาะ

ในเขตอำเภอแม่เมาะ พบแหล่งโบราณคดีหลายแห่งโดยโครงการโบราณคดีภาคเหนือออกสำรวจพื้นที่แม่เมาะ พ.ศ.2527 ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 15 ตารางกิโลเมตร สำรวจทั้งในถ้ำ และพื้นที่ราบ พบแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์จำนวน 7 แหล่ง ร่องรอยที่พบ ทำให้ทราบว่า ในแอ่งแม่เมาะ เคยมีมนุษย์อยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีการใช้เครื่องมือหินขัด และภาชนะดินเผาเขียนลายสีแดง เป็นกลุ่มชนทำเกษตรกรรมที่มีความสัมพันธ์กัน ต่อมาใน

¹³ เรื่องเดียวกัน. น.69.

¹⁴ สุภาพร นาคบัลลังก์ และชินณวุฒิ วิลยาลัย. “สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในล้านนา”. จากยุคน้ำแข็งไหลสโตซันสู่สมัยล้านนา (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัย), 2550 หน้า 48.

พ.ศ.2541 พบแหล่ง โบราณคดีสำคัญที่ประตูลำ ซึ่งมียังภาพเขียนสี และ แหล่งฝังศพ รายละเอียดจะกล่าวต่อไป

แหล่งโบราณคดีดอยผาซี

บริเวณเทือกเขาดอยผาซีอยู่ทางด้านตะวันออกของเมืองแม่เมะ เป็นเทือกเขาหินปูนซึ่งมีโพรงถ้ำอยู่บนดอย แหล่งนี้มีการสำรวจขุดตรวจสอบ สามจุด คือ แหล่งถ้ำไม่มีชื่อ แหล่งถ้ำเสา และแหล่งถ้ำผาแกลบ อนึ่ง ทั้งสามแหล่งดังกล่าว ได้รับความสนใจ จึงมีการขุดค้นอีกครั้ง โดยหน่วยศิลปากรที่ 4 เมื่อ พ.ศ.2537

“แหล่งถ้ำไม่มีชื่อ” เป็นถ้ำขนาดเล็ก มีคูหาเล็กสองคูหา จากการสำรวจและขุดตรวจสอบ พ.ศ.2527 พบลักษณะการทับถมของโบราณวัตถุและกระดูกมนุษย์จำนวนมาก แสดงว่า ถ้ำนี้ใช้เป็นที่พักอาศัย โบราณวัตถุประกอบด้วย (1) เศษภาชนะดินเผามีลายเชือกทาบ (2) กระดุกและพื้นมนุษย์ (3) กระดุกสัตว์มีทั้งเผ่าไฟและไม่เผ่าไฟ (4) ขวานหินขัดไม่มีบ่า (5) ลูกปัดเปลือกหอย (6) เขี้ยวสัตว์เจาะรู เป็นเครื่องประดับ (7) ดินเทศ เป็นก้อนดินสีแดงชนิดฮีมาไทต์ (haematite) (8) หินบด (หินกรวดมีรอยใช้บด)¹⁵ การดำเนินการทางโบราณคดี พ.ศ.2537 ได้ขุดหลุมทดสอบสองหลุม ผลจากการขุดค้น สนับสนุน ผลการสำรวจ และขุดตรวจสอบ พ.ศ.2527 ที่ระบุว่า ถ้ำแห่งนี้ ใช้เป็นที่ฝังศพ เพราะได้พบภาชนะดินเผาลายเชือกทาบ ซึ่งบรรจุชิ้นส่วนกระดูกมนุษย์เผ่าไฟ และค้นพบลูกปัดกระดูกและลูกปัดเปลือกหอย ขวานหินขัด กระดุกสัตว์¹⁶

¹⁵ ฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี กรมศิลปากร. โบราณคดีภาคเหนือ : เมืองแม่เมะ
ออกแบบโดย บ้านยางทองใต้ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา), 253, น.9-10.

¹⁶ ดูรายละเอียดใน หน่วยศิลปากรที่ 4 กองโบราณคดี กรมศิลปากร และการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, “เอกสารหมายเลข 1 รายงานการขุดค้นศึกษาแหล่งโบราณคดีเมืองแม่เมะ” เอกสารอัดสำเนา 2538, น.59-69.

หลักฐานแหล่งโบราณคดีจากถ้ำไม่มีชื่อนี้ เป็นถ้ำขนาดเล็ก จากการศึกษาของนักโบราณคดีไม่พบร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์ และชี้ให้เห็นว่า กลุ่มคนที่เป็นเจ้าของหลุมฝังศพ และโบราณวัตถุต่างๆในถ้ำนั้น ไม่ใช่คนที่ใช้ถ้ำเป็นที่อยู่อาศัย แต่น่าจะอาศัยอยู่บนพื้นที่ราบลุ่มในแอ่งแม่เมาะ ยังชีพด้วยการทำเกษตรกรรมอยู่เป็นหลักแหล่งแล้ว โดยใช้ถ้ำเป็นเพียงที่ฝังศพ ลักษณะฝังศพเป็นการฝังศพครั้งที่สอง (secondary burial) คือนำกระดูกมาฝังใหม่ ส่วนเศษภาชนะดินเผาลายเชือกทาบ และลายเชือกทาบผสมกับลายเขียนสีแดง และลายจุดขีด ใช้ฝังร่วมกับกระดูกมนุษย์ โดยมีขวานหินขัด และลูกปัดเปลือกหอยและเขี้ยวสัตว์ รวมทั้งก้อนดินสีแดง เป็นเครื่องประกอบการฝังศพด้วย พิสิฐ เจริญวงศ์ นักโบราณคดี ผู้ศึกษาให้ความเห็นว่า กลุ่มคนที่เป็นเจ้าของหลุมฝังศพเป็นพวกที่อาศัยอยู่ในพื้นที่โล่งแจ้ง และอยู่ติดที่ มีการติดต่อกับกลุ่มคนอื่นที่อยู่ต่างถิ่นออกไป ทั้งนี้เห็นได้จากความหลากหลายของภาชนะดินเผา รวมทั้งลูกปัดเปลือกหอยที่มีถิ่นกำเนิดจากทะเล และน่าสังเกตว่า ยังไม่พบโลหะ¹⁷

“แหล่งถ้ำเสา” ตั้งอยู่บริเวณเดียวกับถ้ำไม่มีชื่อ เป็นถ้ำขนาดเล็ก มีสามคูหา จากการขุดตรวจสอบ เมื่อ พ.ศ.2527 ไม่พบชั้นดินที่อยู่อาศัย หรือหลุมฝังศพ อาจเพราะพื้นถ้ำอยู่ต่ำเกินไป และทางเข้าไม่สะดวก มนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์จึงไม่ใช้ประโยชน์อย่างจริงจัง อย่างไรก็ตาม พบหลักฐานเศษภาชนะดินเผาลายเชือกทาบ เป็นแบบเดียวกับเศษภาชนะดินเผาที่พบในถ้ำไม่มีชื่อ และพบเศษกระดูกสัตว์ขนาดเล็ก และเปลือกหอยภูเขา นอกจากนั้นยังพบภาชนะเครื่องเคลือบแบบล้านนา 2-3 ชิ้น ซึ่งนำเข้ามาภายหลัง จากหลักฐานที่พบสันนิษฐานว่า กลุ่มชนผู้ใช้ถ้ำไม่มีชื่อเป็นสถานที่ฝังศพ น่าจะใช้ถ้ำเสาเพียงทำกิจกรรมเล็กๆน้อยๆในลักษณะชั่วคราว การดำเนินงานโบราณคดี เมื่อ พ.ศ.2537 ได้ขุดค้น

¹⁷ ฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี กรมศิลปากร.เรื่องเดียวกัน, น.12.

และได้พบโบราณวัตถุที่สอดคล้องกับการขุดตรวจและสำรวจ เมื่อ พ.ศ.2527¹⁸

“แหล่งถ้ำผาเกลบ” ทางเข้าถ้ำแคบมาก แต่ภายในคูหาขนาดใหญ่ การสำรวจ และขุดตรวจ เมื่อ พ.ศ.2527 พบชิ้นส่วนภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดาลายเชือกทาบ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดาแบบผิวเรียบ ชิ้นส่วนกระดูกสัตว์ หอยเบี้ยเจาะรู และเครื่องมือหินกะเทาะไม่สำเร็จ สันนิษฐาน แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ ถูกใช้เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยในช่วงระยะเวลาสั้นๆในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์

19

นอกจากแหล่งถ้ำดังกล่าวแล้ว วิวรรณ แสงจันทร์ นักโบราณคดี ได้สำรวจถ้ำที่อยู่รอบๆเหมืองแม่เมาะในเขตอำเภอแม่เมาะ ได้แก่ แหล่งโบราณคดีถ้ำช้างเผือก (พบเครื่องมือหินขัด) แหล่งโบราณคดีถ้ำเตว (พบขวานหินขัดมีป่า เครื่องมือหินเจาะรู กระดูกสัตว์ และกระดูกมนุษย์) แหล่งโบราณคดีถ้ำหลังสถานีโทรคมนาคม (พบเครื่องมือหินขัด โกลน เครื่องมือหินขัดแบบมีป่า ค้อนหิน เศษภาชนะเนื้อดินแบบผิวเรียบและแบบลายเชือกทาบ แหล่งโบราณคดีถ้ำตาบส (พบเศษภาชนะดินเผาลายเชือกทาบ) แหล่งโบราณคดีถ้ำผาของ (พบโบราณวัตถุจำนวนมากทั้งภาชนะดินเผาลายขีด ลายเชือกทาบและภาชนะดินเผาขนาดเล็กซึ่งเขียนด้วยสีแดง ขวานหินขัด เครื่องมือสะเก็ดหิน)²⁰

¹⁸ หน่วยศิลปากรที่ 4 กองโบราณคดี กรมศิลปากร และการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. เรื่องเดียวกัน, น.73-75.

¹⁹ ฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี กรมศิลปากร. เรื่องเดียวกัน, น.18-19.

²⁰ หน่วยศิลปากรที่ 4 กองโบราณคดี กรมศิลปากร และการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. เรื่องเดียวกัน, น. 192-220.

แหล่งโบราณคดีในพื้นที่ราบเหมืองแม่เมาะ

นอกจากแหล่งโบราณคดีในถ้ำมีร่องรอยการฝังศพของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์แล้ว ในส่วนพื้นที่ราบก็น่าจะเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ที่กลุ่มชนเหล่านี้ใช้พื้นที่สูงตามถ้ำเป็นที่ฝังศพ พิสิฐ เจริญวงศ์ และคณะ(พ.ศ.2527) ได้สำรวจแหล่งโบราณคดีบนพื้นที่ราบ เพื่อหาร่องรอยมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ที่อยู่อาศัยตามพื้นที่ราบ โดยสำรวจบริเวณที่ราบลุ่ม ใกล้แหล่งน้ำดังนี้

“พื้นที่บริเวณจุดสำรวจหมายเลข N 35 W 5.6 เหมืองแม่เมาะ” (แหล่งโบราณคดีหมายเลข 4) ตำแหน่งประมาณ รุ่ง 18 องศา 20 ลิปดา 10 ฟิลิปดา เหนือ และแนว 99 องศา 44 ลิปดา 30 ฟิลิปดาตะวันออก ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบขั้นบันได ลาดลงสู่แม่น้ำแม่เมาะ จากการสำรวจพื้นที่ที่ยังไม่ถูกทำลาย พบโบราณวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์ ได้แก่ เครื่องมือหินกะเทาะ 3 ชิ้น เป็นเครื่องมือหินรุ่มเก่า บางชิ้นมีลักษณะใช้เป็นค้อน ขวานหินขัดมีขนาดเล็ก 1 ชิ้น และเศษภาชนะดินเผาสมัยประวัติศาสตร์ ราวพุทธศตวรรษที่ 21-22²¹

“ที่ราบขั้นบันไดลำน้ำเก่า บริเวณโรงกรองน้ำ เหมืองแม่เมาะ” (แหล่งโบราณคดีหมายเลข 5) จากการสำรวจบริเวณรอบๆโรงกรองน้ำ เหมืองแม่เมาะ ซึ่งมีลักษณะภูมิประเทศเป็นเนินที่ราบขั้นบันไดลำน้ำเก่า (Old river terrace) ริมอ่างเก็บน้ำห้วยหลวง น่าจะเป็นบริเวณที่เหมาะสมกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ เนื่องจากมีวัตถุดิบคือ หินกรวดแม่น้ำอยู่มากมาย และอยู่ใกล้แหล่งน้ำ ผลการสำรวจบนผิวดินพบเครื่องมือหินกะเทาะทำจากหินกรวดท้องน้ำ จำนวน 3 ชิ้น แสดงว่าแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ เคยมีมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์อาศัยอยู่²²

²¹ เรื่องเดียวกัน, น.20-21.

²² เรื่องเดียวกัน, น.22.

“ที่ราบลูกคลื่นทางตะวันตกของเหมืองแม่เมาะ”(แหล่งโบราณคดีหมายเลข6)
ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลูกคลื่น คล้ายเนินกว้างๆสลับกับร่องน้ำ
เล็กๆ ซึ่งพบทั่วไปในเขตแอ่งแม่เมาะ เป็นแหล่งที่เหมาะสมกับการตั้งถิ่น
ฐานของสังคมสมัยเกษตรกรรมเริ่มแรก จากการสำรวจ และขุดตรวจสอบ
พบเครื่องมือหินกะเทาะ เครื่องมือหินใช้เป็นค้อน (hammer stone)
และก้อนหินเจาะรู²³

แหล่งโบราณคดีประตุมหา

แหล่งภาพเขียนสีและแหล่งฝังศพหรือที่รู้จักในชื่อหนังสือ
“ภาพเขียนสีพิธีกรรม 3,000 ปีที่ผาค์ดส์สิทธิ์” ประตุมหาเป็นชื่อของช่อง
เขาขนาดเล็กที่ตัดผ่านเทือกเขาหินปูนดอยประตุมหา ตรงบริเวณกิโลเมตร
ที่ 48 บนถนนลำปาง-งาว ตั้งอยู่ในเขตอำเภอแม่เมาะ ต่อกับอำเภองาว
โดยดอยประตุมหาเป็นจุดแบ่งระหว่างแอ่งลำปางและแอ่งเมืองพะเยา
ประตุมหาจึงเป็นทางผ่านสำคัญของกลุ่มชนจากทางตอนเหนือสู่ตอนใต้
เป็นแหล่งรวมของชุมชนต่างๆในบริเวณนี้ ดอยประตุมหาเป็นพื้นที่สูง
ยอดดอยสูงกว่าระดับพื้นดินประมาณ 40-50 เมตร และสูงกว่าที่ราบลอน
คลื่นด้านตะวันออกประมาณ 60-80 เมตร ดังนั้น เมื่อมองจากที่ราบด้าน
ทิศตะวันออกมาทางทิศตะวันตกจะพบหน้าผาสูงใหญ่ ซึ่งมีภาพเขียนสี
และด้านล่างของภาพเขียนสีเป็นพื้นดินใต้หน้าผาเป็นแหล่งฝังศพ พื้นที่
สูงในบริเวณนี้ จึงไม่ใช่เขตอยู่อาศัยของมนุษย์ แต่เป็นพื้นที่ที่กำหนดให้
เป็นสถานที่ฝังศพ ตามคติให้ความสำคัญกับพื้นที่สูงเป็นที่สถิตของบรรพ
ชน ส่วนพื้นที่ราบที่อยู่ด้านตะวันออก เป็นเขตอยู่อาศัย เป็นพื้นที่ที่อุดม
สมบูรณ์ทั้งที่ราบและแหล่งน้ำ ซึ่งกว้างขวางมากประมาณกว่า 45,000 ไร่²⁴

²³ เรื่องเดียวกัน, น.24-25.

²⁴ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ และวิวรรณ แสงจันทร์. ภาพเขียนสีพิธีกรรม 3,000 ปีที่ผาค์ดส์สิทธิ์.
ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน), 2545, น.25.

วิวรรณ แสงจันทร์ นักโบราณคดี ผู้ขุดค้นและศึกษา เมื่อ พ.ศ.2541 ให้ความเห็นว่า แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ เป็นแหล่งโบราณคดี ประเภทแหล่งฝังศพ และแหล่งภาพเขียนสีของมนุษย์ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่สำคัญยิ่งในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบน ภาพเขียนสีจำแนกได้ 7 กลุ่ม ตามลักษณะการเว้าของหน้าผา โดยมีความยาวของภาพเขียน ทั้งสิ้นประมาณ 300 เมตร ภาพบางส่วนมีร่องรอยถูกเขียนทับซ้อนกันไม่น้อยกว่าสองครั้ง ทำให้พื้นที่เขียนภาพมีลักษณะเป็นปื้นสีแดงหนา ภาพบางส่วนชำรุด อย่างไรก็ดีตาม สามารถคัดลอกภาพได้ถึง 1,872 ภาพ ส่วนใหญ่เป็นภาพมือ ทำด้วยเทคนิควิธีแตกต่างกัน ภาพบุคคลทั้งหญิงและชาย ภาพสัตว์ ภาพพืช ภาพสัญลักษณ์และภาพพิธีกรรม โดยกำหนดชื่อภาพในแต่ละกลุ่ม ตามลักษณะเด่น และเรื่องราวที่ปรากฏในกลุ่ม

จากภาพเขียนสีแสดงถึงสังคมที่ดำรงชีวิตด้วยการล่าสัตว์และ เลี้ยงสัตว์และการเพาะปลูก มีการละเล่น การแต่งกายมีการตกแต่งร่างกายโดยปล่อยชายผ้าตกลงมาข้างเอวทั้งสองข้าง บางคนสวม กระโปรง หรือ พันผ้ารอบเอวถึงเข่า บางคนพันผ้าคล้ายนุ่งผ้าขาวม้า สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยสัตว์ป่า และมีพิธีกรรม การทำศพเป็นภาพบุคคลถูกขีดเส้นกากบาท ซึ่งหมายถึงเสียชีวิต โดย ด้านหลังศพมีหินตั้งแบบโดโลเมน (Dolmen)²⁵

²⁵ เรื่องเดียวกัน.

รูปที่ 3 ภาพเขียนสีประตุมามีอายุกว่า 3,000 ปี

ที่มา : ASTVผู้จัดการออนไลน์ <http://goo.gl/LwveA4tReferNo=9&>

การขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณพื้นดินใต้ภาพเขียน พบว่า มีการใช้พื้นที่เป็นแหล่งฝังศพของคนในสังคมเกษตรกรรม ที่มีอายุระหว่าง ยุคหินใหม่ต่อเนื่องกับยุคโลหะ มีอายุประมาณ 3,000 ปีมาแล้ว หลักฐาน จากการขุดค้น แสดงให้เห็นว่ากลุ่มชนดังกล่าว มีการฝังร่างโดยใช้เสื่อพัน ร่าง แล้ว ปิดทับด้วยฟากไม้ไผ่ จากนั้นจึงเผาและมีความเชื่อเรื่องชีวิตหลัง ความตาย โดยวางภาชนะดินเผา ข้าว เมล็ดพืช เครื่องจักสาน เครื่องประดับ และขวานหินขัดขนาดเล็กไว้รวมกับศพ เพื่ออุทิศให้ผู้ตาย นำไปใช้ในโลกหน้า²⁶

กลุ่มคน ซึ่งเป็นเจ้าของภาพเขียนสี และหลุมฝังศพ คงเป็นคน กลุ่มเดียวกัน เนื่องจากในหลุมศพมีร่องรอยการใช้ดินเทศสีแดง และรู้จัก เขียนลวดลายสีแดงบนทัพพีไม้ เช่นเดียวกับการใช้สีแดงเขียนภาพเขียนสี

²⁶ วิวรรณ แสงจันทร์. "แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์จังหวัดลำปาง.เอกสาร ประกอบการประชุมทางวิชาการ เรื่อง ชุมชนโบราณในเขตลุ่มน้ำวัง(แอ่งลำปาง) โรงแรม ลำปางเวียงทอง 10 พฤษภาคม 2547, น.8.

นอกจากนั้น คติการหันศีรษะศพไปทางทิศใต้ ของภาพพิธีศพใน ภาพเขียนสี สัมพันธ์กับศพในหลุม²⁷

จากหลักฐานทั้งภาพเขียนสีและหลุมฝังศพ แสดงว่า กลุ่มชนใน บริเวณนี้ มีพัฒนาการอยู่ในระดับหนึ่งแล้ว คือ รู้จักเพาะปลูกและเลี้ยง สัตว์ รู้จักใช้ประโยชน์จากไม้ไผ่มาทำฟาก และเครื่องจักสาน และนำไม้มา ทำเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น ช้อน ท้าพี หน้าไม้ ซึ่งแสดงว่า มีเครื่องมือที่มี คมในการตัดและเหลาไม้ รู้จักทำเส้นเชือก เส้นด้าย รู้จักทอผ้า ทำ เครื่องปั้นดินเผา และทำเครื่องใช้จากกระดูกสัตว์ กลุ่มชนนี้ คงสร้าง บ้านเรือนด้วยไม้และไม้ไผ่ และอาศัยในพื้นที่ราบลุ่มใกล้เคียงกับแหล่ง โบราณคดีแห่งนี้ และอาจมีกลุ่มชนกระจายตัวอยู่ตามที่ราบลุ่มต่างๆใน ปริมาณไม่น้อย

แหล่งโบราณคดีในเขตอำเภอแม่ทะ : แหล่งผลิตเครื่องมือหิน

ตั้งอยู่ที่สถานีวิจัยแม่ทะ สถานที่ผลิตเมล็ดพันธุ์ไม้ป่า สังกัด กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สภาพภูมิประเทศของแหล่ง โบราณคดีเป็นที่เนิน มีลำห้วยล้อมรอบและพื้นที่โดยรอบเป็นร่องน้ำสลับ ที่เนิน สมคิด แก้วแกมเงิน เจ้าหน้าที่สถานีวิจัย ผู้รู้ในท้องถิ่น นำผู้เขียนสำรวจ เมื่อ 17 มกราคม 2552 ได้เล่าว่า บริเวณเนินดินข้าง ลำห้วยจำเป้ว เดิมตามเนินดินพบโบราณวัตถุหนาแน่นมากกว่าปัจจุบัน เนื่องจากโบราณวัตถุถูกผู้สนใจเก็บไปครั้งละหลายๆ จึงเหลือน้อยลง เครื่องมือหินเหล่านี้ นำวัสดุหินมาจากห้วยน้ำโทก อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจของผู้เขียน ยังพบเครื่องมือหินกระจายตามผิวดินจำนวนมาก สอดคล้องกับการสำรวจของนักโบราณคดี จากสำนักงานโบราณคดีและ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่ซึ่งทำการสำรวจก่อนหน้านี้ และได้เขียน รายงานเบื้องต้นไว้ โบราณวัตถุที่พบได้แก่

²⁷ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ และวิวรรณ แสงจันทร์. เรื่องเดียวกัน, น.96-97.

1. สะเก็ดหิน (Flakes) และเศษสะเก็ดหิน (Wasted Flakes) มีทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็ก กระจายบน ผิวดินทั่วทั้งเนิน (พื้นที่หนึ่งตารางเมตรพบประมาณ 100 ชิ้น)
2. เครื่องมือหิน ประกอบด้วย ขวานกะเทาะ เครื่องมือสะเก็ดหิน เป็นสะเก็ดหินรูปกลมรี มีรอยกะเทาะขอบเพื่อใช้งาน และเครื่องมือขูด (Scrapers)
3. ขวานหินขัด ทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า และทรงสามเหลี่ยม ขอบคม มีร่องรอยการใช้งาน
4. เศษภาชนะดินเผา เนื้อดินหยาบมีเมล็ดทรายปะปนในเนื้อดินมาก

ลักษณะของเครื่องมือหินที่พบส่วนมากทำจากหินสีเทาอมเขียว และสีเขียวเนื้อละเอียด ประเภทหินเชิร์ต (Chert) หรือ หินทรายเนื้อละเอียด หรือ หินไดโอไรท์²⁸

จากปริมาณความหนาแน่นและการกระจายตัวของเครื่องมือหิน แสดงว่า เป็นแหล่งผลิตเครื่องมือหินขนาดใหญ่ เพราะพบสะเก็ดหินจำนวนมาก และปริมาณเครื่องมือหินที่พบสะท้อนถึง กลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ คงมีจำนวนมากเช่นเดียวกัน ลักษณะการอยู่อาศัยคงอยู่ตามที่เนินริมน้ำ และอยู่กันเป็นกลุ่มชน ซึ่งน่าจะมีความสัมพันธ์กับกลุ่มชนที่อยู่ใกล้เคียงในเขตเหมืองแม่เมาะ นอกจากนั้น การเป็นแหล่งผลิตเครื่องมือหินยังสะท้อนลักษณะกลุ่มชนที่มีความสามารถพิเศษอีกด้วย

²⁸ ฝ่ายวิชาการ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานที่ 6 เชียงใหม่. “รายงาน แหล่งผลิตเครื่องมือหินที่อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง”. เอกสารอัดสำเนา จำนวน 5 หน้า.

แหล่งโบราณคดี ในเขตอำเภอแจ้ห่ม : ภาพเขียนสี

แหล่งโบราณคดีที่พบอยู่ในเขตบ้านแม่เป็น หมู่ 1 ตำบลเมืองมาย อำเภอแจ้ห่ม สภาพของแหล่งเป็นดอยหินปูนขนาดกลาง ชื่อ ปีกกะโล่ง สูงประมาณ 585 เมตร ดอยแห่งนี้ มีถ้ำและเพิงผา 8 แห่ง ได้รับการสำรวจ และพบหลักฐานทางโบราณคดีจำนวน 3 แห่ง

“แหล่งโบราณคดีผาเยื่อมช้าง” พบภาพเขียนสีที่เพิงผาด้วยสีแดง เขียนบุคคลสองคนที่สื่อให้เห็นว่า บุคคลทั้งสองกำลังชวนกันไปล่าสัตว์ บุคคลแรกอยู่ซ้ายมือของภาพ กำลังเดินก้าวขา แขนสองข้างกางออกจากลำตัว บุคคลที่สองอยู่ด้านทิศใต้ของบุคคลแรก ในท่ากำลังเคลื่อนไหว โดยก้าวเท้าซ้าย แขนข้างขวากางออกจากลำตัว แขนซ้ายชูขึ้นในมือถือธนู หรือ หน้าไม้ บุคคลนี้สวมผ้ามีลักษณะประดับเป็นชายผ้ายาวจากส่วนเอวทั้งมาด้านหลัง ลักษณะการทึงชายผ้านี้ คล้ายกับภาพเขียนสีที่พบประตุมหา (ดูกลุ่ม 1 ภาพคนถือไม้เท้า) แสดงว่า กลุ่มชนเหล่านี้ อยู่ร่วมสมัยกัน นอกจากพบ ภาพเขียนสีแล้ว บริเวณแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ ยังพบเครื่องมือหินกะเทาะหน้าเดียว จำนวน 1 ชิ้น²⁹

“แหล่งโบราณคดีถ้ำแก้วเคาะ” อยู่ห่างจากแหล่งโบราณคดีผาเยื่อมช้างทางด้านใต้ประมาณ 200 เมตร บริเวณผนังถ้ำ สูงกว่าพื้นดินประมาณ 3 เมตร มีภาพเขียนสีแดงเป็นลายเส้นรูปทรงเรขาคณิต ที่ไม่ทราบความหมาย (อรูปลักษณ์) ขนาดประมาณ 70 X 50 เซนติเมตร จากการสำรวจเบื้องต้น พบเครื่องมือหินประเภทขวานหินขัด 4 ชิ้น และค้อนหิน 1 ชิ้น และพบเศษภาชนะดินเผาจำนวนมาก ทั้งแบบลายเชือกทาบในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และเศษภาชนะเคลือบเขียว ที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 20-21

²⁹ หน่วยศิลปากรที่ 4 เชียงใหม่ กองโบราณคดี กรมศิลปากร, “รายงานการศึกษาแหล่งภาพเขียนสีบ้านแม่เป็น หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองมาย อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง”. เอกสารอัดสำเนา, น. 5.

“แหล่งโบราณคดีถ้าไม่ใช่” อยู่ห่างจากแหล่งโบราณคดีถ้าเก่าเคาะไปทางใต้ประมาณ 300 เมตร จากการสำรวจพบ โกลนขวานหินขัด 1 ชิ้น และเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดาหลายชิ้นจากทาบสมัยก่อนประวัติศาสตร์จำนวนมาก³⁰

แหล่งโบราณคดีอัยยิกะโล่ง เป็นแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ สมัยสังคมเกษตรกรรม ซึ่งมีการดำรงชีวิตล่าสัตว์ เลี้ยงสัตว์ และเพาะปลูก อาศัยอยู่ตามที่ราบริมน้ำ โดยสร้างที่อยู่อาศัยจากวัสดุตามธรรมชาติ ส่วนถ้ำและเพิงผาน่าจะใช้เป็นที่พักพิงชั่วคราว และบางแหล่งอาจเกี่ยวข้องกับ ความเชื่อ หรือ พิธีกรรม

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากแหล่งโบราณคดีต่างๆ ตามที่กล่าวมา แสดงว่า มีการขยายตัวของสังคมในยุคเกษตรกรรม เกิดเป็นกลุ่มชนขนาดใหญ่และชนกลุ่มขนาดเล็ก ตั้งถิ่นฐานกระจุกกระจายตัวทั่วไป ปรากฏอยู่ตามที่ราบและเชิงเขา สันนิษฐานว่า กลุ่มชนน่าจะมีความไม่แน่นอน มิใช่มีแต่ในเขตอำเภอแม่เมะ แม่ทะและแจ้ห่มเท่านั้น แต่เนื่องจากการศึกษาและสำรวจทางโบราณคดียังไม่กว้างขวางพอ จึงเป็นข้อจำกัด หากมีการศึกษาสำรวจอย่างจริงจังย่อมช่วยเกิดความชัดเจนมากกว่านี้

ยุคโลหะในแอ่งลำปาง

ยุคโลหะในที่นี้ผู้เขียนถือเป็นช่วงหนึ่งของสังคมเกษตรกรรม โดยอยู่ในช่วงปลายของสังคมเกษตรกรรม ซึ่งกำลังเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในลักษณะการเปลี่ยนผ่าน จากกลุ่มชนในสังคมระดับหมู่บ้านเกษตรกรรมที่ประกอบด้วยกลุ่มชนต่างๆ ได้พัฒนาเป็นสังคมเมือง (Urban Society) ในช่วงปลายของสมัยก่อนประวัติศาสตร์ต่อเนื่องกับ สมัยประวัติศาสตร์ สภาพสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น มีการแบ่งเป็นชนชั้นชัดเจน ในยุคนี้มีพัฒนาการทางเทคโนโลยี พบว่า มีการใช้โลหะ

³⁰ เรื่องเดียวกัน, น.6.

โดยเฉพาะสำริดได้นำมาใช้เป็นเครื่องมือ เครื่องใช้ และเครื่องประดับ โดย พบว่า ในระยะแรกๆ มีรูปแบบที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อน และพัฒนาการ ต่อมาเป็นรูปแบบที่ซับซ้อนและประณีต สวยงามมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม หลังจากรู้จักใช้สำริดแล้ว เครื่องมือหินขัดซึ่งครั้งหนึ่งเคยมีบทบาท มากในชีวิตประจำวัน ในฐานะที่เป็นเครื่องมือสารพัดประโยชน์ เช่น ตัด ต้นไม้ เหลาไม้ ขุดดิน แล่ และฉีดยาเนื้อสัตว์ เป็นต้น กลับกลายเป็น เครื่องประกอบพิธีกรรม และความเชื่อในเวลาต่อมา ซึ่งมักฝังขวานหินขัด พร้อมผู้เสียชีวิต นับว่า เครื่องมือ ขวานหินขัด เป็นพัฒนาการสุดท้ายของ เครื่องมือหิน³¹

หลักฐานทางโบราณคดีของยุคโลหะในประเทศไทยส่วนใหญ่พบ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง ในส่วนภาคเหนือมีน้อยมาก ยุคสำริดพบร่องรอยที่แหล่งโบราณคดีวนอุทยานออบหลวง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ มีการใช้สำริดทำเป็นเครื่องประดับประเภทกำไล โดย พบในหลุมฝังศพ ซึ่งฝังพร้อมกับภาชนะดินเผา กำไลเปลือกหอย และ ลูกปัดเปลือกหอยและลูกปัดหินคาร์เนเลียน สายันต์ ไพเราะญจิตร นัก โบราณคดีผู้ขุดค้นสันนิษฐานมีอายุประมาณ 3,500-2,500 ปีมาแล้ว³² ส่วนแหล่งโบราณคดีที่พบการใช้เหล็กได้แก่ แหล่งโบราณคดี บ้านยางทอง ใต้ ตำบลสันปูเลย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ในหลุมฝังศพ มี เครื่องประกอบศพ ได้แก่ กำไลสำริด กำไลหิน ใบหอกเหล็กเครื่องมือ เหล็กรูปเสียม และภาชนะดินเผาประเภทหม้อก้นกลมลายเชือกทาบและ ขามผิวเรียบ เป็นภาชนะที่ทาสีแดงใช้สำหรับพิธีศพ³³ แหล่งโบราณคดี บ้านสันป่าคำ ตำบลต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ พบใบหอก เหล็กเป็นเครื่องประกอบในหลุมศพ โดยฝังรวมกับสิ่งของเครื่องใช้อื่นๆ

³¹ สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. สำริด : โลหะที่เปลี่ยน โลก (กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)), น.15.

³² ฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี กรมศิลปากร. โบราณคดีภาคเหนือ : เหมืองแม่เมาะ ออบหลวง บ้านยางทองใต้, น. 53-60.

³³ เรื่องเดียวกัน, น.69 - 115.

และแหล่งโบราณคดีบ้านวังไฮ ตำบลเวียงยอง อำเภอเมืองจังหวัดลำพูน เป็นแหล่งฝังศพขนาดใหญ่ ในยุคเหล็กพบเครื่องมือเหล็ก (มีด ดาบ หอก) ฝังรวมกับเครื่องใช้หลายประเภท เช่น เครื่องมือหินกะเทาะ สะเก็ดหิน เครื่องปั้นดินเผาแบบต่างๆ เครื่องประดับประเภท กำไลสำริด ลูกปัดแก้ว ลูกปัดหินคาร์เนเลียน วิชัย ตันกิตติกร นักโบราณคดี ผู้ศึกษาและขุดหลุม ทดสอบ ให้ความเห็นว่า ชุมชนแห่งนี้ เป็นชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ของ ชนพื้นเมืองมีวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม ต่อมาได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมทริภุญไชย ซึ่งขยายตัวเข้ามาภายหลัง ดังนั้น ในหลุมฝังศพจึงมีร่องรอยของความสืบเนื่องที่เริ่มคลี่คลายมาเป็นสังคมเมือง³⁴

แหล่งโบราณคดี“จอมปิง”

ในเขตลำปาง พบร่องรอยของยุคโลหะประเภทสำริด ที่บ้านจอมปิง อำเภอเกาะคา ลักษณะภูมิประเทศของชุมชนเป็นที่เนิน ซึ่งลาดลงสู่แม่น้ำวัง ที่ตั้งห่างจากบ้านหาดปู้ด้าย “แหล่งมนุษย์โฮโมอีเรกตัส” ที่อยู่ทางทิศใต้ลงมาวัดระยะทางอากาศประมาณ 5-6 กิโลเมตร สภาพชุมชนมีพื้นที่ราบกว้างขวางเป็นชุมชนใหญ่ มีวัดพระธาตุจอมปิงเป็นศูนย์กลางชุมชน และตั้งอยู่ตรงเส้นทางผ่านจากทางเหนือ ลงมาด้านใต้ตามลำน้ำวัง คาดว่า บริเวณนี้ในสมัยสำริดคงเป็นชุมชนใหญ่ และแหล่งโบราณคดีที่พบเป็นสุสานฝังศพของชุมชน ตำแหน่งที่พบทั้งด้านหน้าของวัด และด้านใต้ของวัด คาดว่า พื้นที่ในวัดและอาณาบริเวณที่อยู่อาศัยของชาวบ้านที่อยู่ใกล้วัดทั้งหมดเป็นแหล่งโบราณคดีจอมปิงของมนุษย์ในยุคสำริด การพบแหล่งโบราณคดีนี้ เป็นการขุดพบโดยบังเอิญโดยชาวบ้าน ราว พ.ศ.2527-2528³⁵ ทองดี ปิงใจ นักวิชาการในพื้นที่ ได้เขียนรายงานการพบแหล่งโบราณคดีบ้านจอมปิงลงหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น “ไทยลานนา” อย่างไรก็ตาม แม้พบหลักฐาน

³⁴ กรมศิลปากร กองโบราณคดี. แหล่งโบราณคดีบ้านวังไฮ ลำพูน. วิชัย ตันกิตติกร. เรียบเรียง (กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.สัมพันธ์พาณิชย์), 2532, น. 128.

³⁵ สัมภาษณ์ อาจารย์ทองดี ปิงใจ 145 ตำบลลำปางกลาง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

น่าสนใจ แต่แหล่งนี้ก็ ไม่ได้มีการขุดทดสอบตามหลักวิชาการด้าน โบราณคดี หากได้รับการขุดค้นทางโบราณคดีแล้ว คาดว่า จะทำให้ เรื่องราวก่อนประวัติศาสตร์ของลำปางชัดเจนมากขึ้น

จากรายงานเบื้องต้น และโบราณวัตถุที่ชาวบ้านมอบให้แก่ พิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุจอมปิง พบว่า แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ เป็นหลุมศพ ของมนุษย์ยุคโลหะก่อนหน้าการเกิดสังคมเมือง มีการฝังศพ พร้อมกับ เครื่องมือเครื่องใช้ประกอบศพ โบราณวัตถุที่พบภาชนะดินเผา ฝังที่ส่วน ศีรษะและปลายเท้า ลูกปัดหินสี กำไลหิน กำไลแขนสำริดทรงกระบอก และห่วงคานหามสำริด³⁶ พิจารณาจากรูปแบบของกำไลสำริดทรง กระบอก เป็นงานที่ประณีตมาก มีลักษณะคล้ายกับที่พบในแหล่งบ้าน วังไฮ สันนิษฐาน มีอายุราว 1,500 ปีมาแล้ว³⁷ ชุมชนทั้งสองอาจอยู่ใน สมัยเดียวกันและมีความสัมพันธ์กัน

อย่างไรก็ตาม สันนิษฐานว่า แหล่งโบราณคดีจอมปิง คงไม่ใช่ แหล่งผลิตเครื่องประดับและเครื่องมือสำริด น่าจะนำเข้ามาจากแหล่ง ผลิตอื่น ซึ่งต้องศึกษาต่อไป แต่การนำสิ่งของจากดินแดนอื่นเข้ามา แสดงให้เห็นมีการแลกเปลี่ยนสิ่งของ และสังคมในยุคนี้น คงมีแหล่งผลิตที่ อาศัยความชำนาญเฉพาะด้าน เช่น ถลุงโลหะทองแดง ผลิตสำริด และ ผลิตขวานหินขัด

การศึกษาทางโบราณคดีพบว่า พัฒนาการทางเทคโนโลยี จาก การผลิตสิ่งของเครื่องมือเครื่องใช้ด้วยสำริด ต่อมาจึงค้นพบการใช้โลหะ เหล็ก ซึ่งนำมาผลิตเป็นมีด ดาบ หอก ฆาตไถนา ทำให้สามารถผลิต

³⁶ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูลำปาง และศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดลำปาง, การสัมมนา วิชาการ “ประวัติศาสตร์และโบราณคดีนครลำปาง” ณ หอประชุมบัวทอง วิทยาลัยครูลำปาง สหวิทยาลัยล้านนา จังหวัดลำปาง 14-16 สิงหาคม 2534, น.19.

³⁷ สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, **สำริด : โลหะที่เปลี่ยน โลก** (กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม), 2548, น.111.

อาหารเพิ่มขึ้น และชุมชนขยายตัว ในกรณีลำปาง ยังไม่พบ “วัตถุ” ในแหล่งโบราณคดีที่แสดงให้เห็นว่า มีการใช้เหล็กเกิดขึ้นแล้ว แต่ต้องยอมรับว่า การศึกษาแหล่งโบราณคดีในลำปางมีจำนวนน้อยมาก อาจทำให้ไม่สามารถเชื่อมโยงจากยุคสำริดสู่ยุคเหล็กได้อย่างชัดเจน แต่การพบการใช้ลูกปัดหินสี ในแหล่งโบราณคดีบ้านจอมปิง และการใช้กำไลสำริด เป็นเครื่องประดับ อาจสะท้อนว่า ชุมชนแห่งนี้อยู่ในวัฒนธรรมเหล็กก็เป็นได้ เนื่องจากในยุคเหล็ก นิยมทำเครื่องประดับสำริด โดยไม่พบการทำสำริดเป็นอาวุธ³⁸

หลักฐานทางโบราณคดีตามที่กล่าวมา แสดงว่า ชุมชนดั้งเดิมในแอ่งลำปางก่อนรัฐเขลางค์นคร มีพัฒนาการมายาวนาน เมื่อถึงยุคโลหะตอนปลายต่อเนื่องกับสมัยประวัติศาสตร์ หรือ สมัยก่อนรัฐปดุงเมือง เกิดเป็นรัฐเขลางค์นคร ในราวพุทธศตวรรษที่ 14 ได้มีสังคมระดับหมู่บ้านกระจายตัวอยู่ตามแอ่งที่ราบระหว่างหุบเขาใหญ่น้อยต่างๆในเขตลุ่มน้ำวังและน้ำสาขापอสมควร ซึ่งมีเมื่อนั้นคงไม่สามารถสร้างเมือง“เขลางค์นคร”ได้สังคมหมู่บ้านต่างๆ ในแต่ละแห่งน่าจะมีอำนาจปกครองตนเอง ในลักษณะอิสระต่อกัน ซึ่งอาจมีทั้งหมู่บ้านขนาดใหญ่ และขนาดเล็กที่ตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร กลุ่มชนระดับหมู่บ้านนี้ คงมีการแบ่งคนในชุมชนเป็นสองพวกคือ ชั้นปกครอง หรือ หัวหน้าชุมชน และผู้ถูกปกครอง คือสามัญชนหรือไพร่ หลักฐานทางโบราณคดีแหล่งจอมปิงบ่งชี้ว่า หลุมฝังศพที่มีเครื่องประกอบศพประเภทกำไลสำริด และลูกปัดหินสี น่าจะเป็นบุคคลสำคัญ หรือ ในแหล่งประตูปา ภาพเขียนสีภาพหลุมฝังศพ ซึ่งมีเสาหินปักอยู่ เป็นเครื่องหมายของบุคคลสำคัญเช่นเดียวกัน ความหลากหลายของคติการฝังศพอาจมีนัยยะถึงมิติเวลาและความหลากหลายของกลุ่มชนด้วย

³⁸ ชาร์ลส ไอแอม และรัชนี ทศรัตน์. เรื่องเดียวกัน, น.139. และศรีศักร วัลลิโภดม. **เหล็กโลหะปฏิวัติ เมื่อ 2,500 ปีมาแล้ว** (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน), 2548, น. 91.

ลักษณะของหมู่บ้านตั้งอยู่บนพื้นที่เนิน ส่วนพื้นที่ทำเกษตรกรรมอยู่บนที่ลุ่มต่ำกว่า และมีลำน้ำผ่าน อาจรู้จักทำนาดำ ที่มีการทำคันนาทดน้ำ และการทำเหมืองฝาย ส่วนที่อยู่อาศัยคงสร้างแบบเรือนยกพื้นสูง มีพื้นที่ได้ทุนใช้ทำกิจกรรมต่างๆ มีการสัตรีเลี้ยง สันนิษฐานในยุคโลหะตอนปลายต่อเนื่องกับสมัยประวัติศาสตร์คงมีการเคลื่อนย้ายจากชุมชนซึ่งเคยอยู่บนพื้นที่ลุ่มน้ำสาขาน้ำวังลงมาสู่บริเวณที่ราบลุ่มสองฝั่งแม่น้ำวังมากขึ้น ในด้านความเชื่อนับถือความเชื่อดั้งเดิม มีคติการทำพิธีกรรมฝังศพ และมีความเชื่อพื้นที่สูงเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สิ่งสถิตบรรพชน ซึ่งพัฒนาต่อมาภายหลังเมื่อพุทธศาสนาเข้ามาแทนที่ “พระธาตุ” จึงสถาปนาไว้บนพื้นที่สูง

กลุ่มชนพื้นเมือง

หลักฐานทางโบราณคดี ซึ่งกล่าวมาข้างต้น ทำให้เข้าใจว่า กลุ่มคนดั้งเดิมผู้เป็นเจ้าของแหล่งโบราณคดี คงจะวิวัฒนาการมาเป็นชนพื้นเมืองในเวลาต่อมา คนพื้นเมืองดั้งเดิมในเขตล้านนาเป็นกลุ่มตระกูลภาษาออสโตรเอเชียติก กลุ่มย่อยมอญ-เขมร ซึ่งมีสาขาย่อยหลายสาขาคครอบคลุมทั้ง ละว้า ลัวะ มอญ ขมุ ฯลฯ อย่างไรก็ตาม หลักฐานที่ขยายให้ชัดเจนขึ้นคือ ตำนาน ซึ่งพบตำนานในล้านนามักกล่าวถึงชนพื้นเมืองที่ตำนานเรียก “ลัวะ” โดยหมายรวมปนกันทั้งละว้า และลัวะ “ลัวะ” จึงมีความหมายถึงคนที่อยู่ในภาคเหนือมาก่อน ลัวะเป็นชนเผ่าโบราณ ในกลุ่มตระกูลภาษามอญ-เขมร กระจายตัวอยู่ในเขตหุบเขาตอนบนของภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พบที่ภาคเหนือของไทย และพบที่เชียงตุง เมืองยอง ในฐานะชนพื้นเมืองก่อนที่ชนกลุ่มอื่นจะเข้ามาเนื่องจากสภาพของลัวะได้รับการวางไว้ในลักษณะชนเก่าแก่ก่อนชนกลุ่มอื่น ดังนั้น เรื่องราวของลัวะจึงวางไว้ในหน้าแรกของตำนาน ที่มีจารีตการเขียนอย่างมีแบบแผน โดยเริ่มต้นในสมัยพระพุทธองค์เมื่อครั้งยังมีพระชนม์ชีพอยู่ได้เสด็จมาเผยแผ่พระพุทธศาสนา และมาพบกับลัวะทรงมีเทศนาโปรดลัวะ

หลักฐานเกี่ยวกับลัวะในเขตลุ่มน้ำปิง (เชียงใหม่-ลำพูน) ชัดเจน ยิ่ง กรณีของลำปางหลักฐานมีจำนวนน้อยกว่า แต่ก็ค่อนข้างชัดเจน จากการศึกษาและปริวรรต ตำนานลำปาง จำนวน 10 เรื่อง ของผู้เขียน พบ ตำนานที่กล่าวถึงลัวะ ประกอบด้วย ตำนานพระธาตุลำปางหลวง ตำนานเมืองเถิน ตำนานพระธาตุปางม่วง ตำนานวัดพระแก้วดอนเต้า ตำนานม่อนพญาแช่

ตำนานพระธาตุลำปางหลวง กล่าวถึง อ้ายคอน เป็นชาวลัวะอาศัยอยู่ที่บ้านลัมพการีวัน ได้นำน้ำผึ้งใส่กระบอกไม้มาถวายพระพุทธรเจ้า ในขณะที่พระองค์เสด็จมาโปรดสัตว์ ณ บริเวณที่ต่อมาเป็นวัดพระธาตุลำปางหลวง พระพุทธรเจ้าทรงทำนายว่า อนาคตบริเวณนี้จะได้ชื่อว่า “เมืองลัมพาง” (ลำปาง)³⁹

ตำนานเมืองเถิน กล่าวถึง พระพุทธรเจ้าเสด็จมาที่หมู่บ้านลัวะที่ชื่อบ้านใหม่ ทรงประทับรอยพระบาทให้ลัวะไว้บูชา แล้วเสด็จกลับยังนครทริภุญไชย ดังความตอนหนึ่งว่า “พระพุทธรเจ้าก็สระเกล้าไปสู่วิษะหนใต้ ไกลประมาณหมื่นโยชน์ ไปจวบไต่บ้านลวะ 7 หลังเรือน จักตั้งบ้านใหม่อยู่ในขุนห้วยบ้านใหม่ 7 หลังเรือน”⁴⁰

ตำนานพระธาตุปางม่วง ตำนานวัดพระแก้วดอนเต้า ตำนานม่อนพญาแช่ กล่าวเปรียบเทียบชนพื้นเมืองเป็นยักษ์ เพราะยังไม่นับถือพระพุทธศาสนา พระพุทธรเจ้าเสด็จมาเทศนาโปรดยักษ์⁴¹ ลักษณะตำนานที่เปรียบเทียบชาวลัวะเป็นยักษ์นี้ เช่นเดียวกับตำนานปู่สะเย่าสะเย หรือ ตำนานพระธาตุดอยคำ ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมืองเชียงใหม่ ซึ่งมีหลักฐานชัดเจนว่า ชุมชนแม่เหียะเป็นชาวลัวะสืบมาจนทุกวันนี้

³⁹ สรัสวดี อ๋องสกุล. ปริวรรต. **ประชุมตำนานลำปาง**. ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะ

มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อัดสำเนา 2548, น.1.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, น.73.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, น.30,34,51.

หลักฐานคำบอกเล่า จากชุมชนบ้านหนอง ตำบลน้ำโจ้ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง กล่าวถึง ชุมชนแห่งนี้ มีหัวหน้าชุมชนชื่อ พญาลัวะ จันทร์ สู้รบกับพญานาเวียง (เกาะคา) พญาจันทร์รบชนะมีการฉลองด้วยการดื่มจนมึนเมาสนุกสนาน จึงเรียก ดินแดนที่นั่นว่า น้ำโจ้ ซึ่งภาษาของเขาแปลว่า ข้าวหมก ปัจจุบัน คือ ตำบลน้ำโจ้ คำบอกเล่าสะท้อน การมีชุมชนชาวลัวะตั้งถิ่นฐานอยู่ตามม่อนดอยในเขตอำเภอแม่ทะ⁴²

คำบอกเล่าของชุมชนโบราณเมืองยาว ตำบลแม่สัน อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง อ้างเป็นเวียงของชาวลัวะ เจ้าเมืองยาว ซึ่งเป็นลัวะ ได้สู้รบกับเจ้าเมืองลำปางหลวง ในการสู้รบฝ่ายเมืองยาวทำชาวทขามตก ทำให้เจ้าเมืองลำปางพ่ายแพ้ถูกบริวารทอดทิ้ง เหตุการณ์นี้ ทำให้ตั้งชื่อสถานที่นั้นว่า “บ้านโป่งทขาม” ซึ่งใช้สืบมาถึงปัจจุบัน นอกจากนั้น มีจารีตให้ชาวลัวะบ้านโป่งทขามต้องเข้าร่วมในพิธีกรรมทางศาสนาที่วัดพระธาตุลำปางหลวง เช่น พิธียกช่อฟ้า ให้เป็นหน้าที่ของผู้สูงอายุแห่งบ้านโป่งทขามทำพิธี ถือเป็นการให้เกียรติและเชื่อมโยงกับการนับถือพระพุทธศาสนาของชาวลัวะ⁴³

จากคำบอกเล่า สะท้อน ชนพื้นเมือง “ลัวะ” เป็นสังคมชนเผ่า ซึ่งมีความหลากหลายชนเผ่า กระจายตัวอยู่ในแอ่งที่ราบลำปาง และมีการสู้รบระหว่างชนเผ่าลัวะ

ชนพื้นเมืองลัวะนับถือผีบรรพบุรุษ และให้ความสำคัญต่อพื้นที่สูงในฐานะเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นที่สิงสถิตของบรรพชน ซึ่งโยงใยกับคติการฝังศพและภาพเขียนสีประติมากรรมพื้นที่สูง และรวมทั้งการฝังศพบน

⁴² วิสิฐ ติรณวัฒนากุล, “ชุมชนโบราณในเขตลุ่มน้ำแม่จาง” เอกสารประกอบการประชุมเรื่อง ชุมชนโบราณในเขตลุ่มน้ำวัง (แอ่งลำปาง) ณ โรงแรมลำปางเวียงทอง 10 พฤษภาคม 2547, น.12.

⁴³ สุภาพ ติเตจ.การสร้างเอกสารประกอบการสอนเรื่องเมืองยาว: เวียงโบราณแห่งหุบเขาของโรงเรียนแม่สันวิทยา อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง. การค้นคว้าแบบอิสระตามหลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.2547, น.81-82.

เนินของชุมชนบ้านจอมปิงที่มีมาแต่ดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม ต่อมาความเชื่อ
ดั้งเดิมของชุมชนลัวะได้รับความเชื่อจากภายนอกด้วย โดยรับความเชื่อ
ในศาสนาพราหมณ์ ดังตำนานมูลศาสนากล่าวถึง ภาษา 5 ตน ประกอบด้วย
ภาษาวาสูเทพ สุกกทันตภาษา อนุสิสสภาษา พุทธชฎิลภาษา และสุ-
พรมภาษา เคยบวชเป็นพระภิกษุมาก่อน แต่เห็นวินัยสงฆ์มีทบฏญัตติที่
ปฏิบัติได้ยาก จึงลาสิกขาจากสมณเพศ แล้วมาบวชเป็นภาษีสรรพสามิต⁴⁴
หลักฐานนี้สะท้อนการขยายตัวของวัฒนธรรมอินเดีย ที่ผ่านทางศาสนา
พราหมณ์-พุทธ ซึ่งหลังนับถือศาสนาพราหมณ์แล้วต่อมาจึงนับถือพระ
พุทธ-ศาสนา จากการศึกษาของผู้วิจัยในกรณีลุ่มน้ำปิงพบว่า ภาษาวาสูเทพ
เป็นลูกหลานของปู่สะเยาสะ ซึ่งเป็นบรรพชนชาวลัวะที่อาศัยอยู่ใน
บริเวณดอยสุเทพและดอยคำ ได้สร้างเมืองหริภุญไชย สะท้อนภาษา
วาสูเทพเป็นผู้นำชาวลัวะที่มีกำลังคนอยู่ในความปกครองอยู่ไม่น้อย จึง
สามารถสร้างเมืองได้ และภาษาวาสูเทพเป็นผู้นำที่ได้รับวัฒนธรรมอินเดีย
ส่งผลให้เจริญก้าวหน้าก่อนชนกลุ่มอื่น⁴⁵ และภาษาทั้ง 5 ตนนี้มีความ
สัมพันธ์ในลักษณะสร้างเครือข่าย ระหว่างผู้นำชุมชนตามที่ต่างๆ ด้วย
ส่วนภาษีสพรมแห่งดอยเขางาม หรือดอยเจ้านาย ในเขตลุ่มน้ำวัง
สันนิษฐานคงเป็นลูกหลานของชาวลัวะเช่นเดียวกับภาษาวาสูเทพ ภาษาสุ-
พรมมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างเมืองเขลางค์นคร โดยอาศัยความเป็น
ผู้นำชุมชนที่มีบารมีสามารถระดมกำลังคนสร้างเมือง

ลักษณะทางสังคมของลัวะมีความแตกต่างระหว่างชนชั้นเกิดขึ้น
แล้ว แต่โครงสร้างทางสังคมเป็นสังคมระดับหมู่บ้าน ยังไม่ซับซ้อน โดย
แบ่งคนออกเป็นสองกลุ่มคือ กลุ่มผู้ปกครอง มีหัวหน้าเผ่าที่สืบเชื้อสาย
ผู้นำต่อกันมา ในตำนาน หรือคำบอกเล่าเรียกผู้นำว่า พญา หรือ ขุนหลวง
ดังเช่น พญาลัวะจันทร์ ขุนหลวงวิลังคะ และกลุ่มสามัญชน หรือ ไพร

⁴⁴ ตำนานมูลศาสนา. อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์ 17
ธันวาคม 2518, น.115-116.

⁴⁵ สรัสวดี อ๋องสกุล. ชุมชนโบราณในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน (กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง
แอนด์พับลิชชิ่งจำกัด(มหาชน)), 2543, น.16.

การแบ่งคนเป็นสองกลุ่มใหญ่ในหมู่ชนชาวลัวะดำรงอยู่สืบมา ตามหมู่บ้าน ลัวะจะแบ่งเป็นชาวลัวะทั่วไป และลัวะเชื้อขุน ซึ่งสืบสายจากผู้นำเดิม อย่างไรก็ตาม สังคมของลัวะมีความหลากหลายแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อยต่างๆตามสภาพของชนเผ่า ดังพบ ภาษาลัวะแต่ละหมู่บ้านแตกต่างกัน บางคำตรงกัน บางคำคล้ายกัน หรือ บางคำแตกต่างกันไปเลย⁴⁶ ความเป็นเอกภาพด้านภาษาและความเชื่อผีที่หลากหลายตามบรรพชนชนเผ่า ทำให้ลัวะไม่อาจพัฒนาสังคมให้ขยายไปสู่สังคมเมือง หรือ นครรัฐ

เม็ง นอกจากชาวลัวะแล้ว ในที่ราบลุ่มน้ำวัง ยังมีกลุ่มชาวเม็ง หรือ มอญ ชนชาติโบราณที่ตั้งถิ่นฐานในภาคเหนือมาช้านานแล้ว และเป็นกลุ่มเดียวกับมอญในแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา ตามตำนานจามเทวีวงศ์ เรียกพวกเม็งที่อยู่อาศัยในลุ่มน้ำปิงว่า เมงคบุตร ศรีศักร วัลลิโกดม วิเคราะห์ตำนานจามเทวีวงศ์ เป็นสมัยนิยาย (Mythical period) ก่อนประวัติศาสตร์ กลุ่มเมงคบุตรเป็นกลุ่มชนพื้นเมืองที่เจริญเป็นพวกแรกในแถบที่ราบเชียงใหม่ มีลักษณะสังคมชนเผ่าแบ่งออกหลายตระกูล⁴⁷

กรณี “เม็ง” ในลำปางมีหลักฐานน้อยกว่าเชียงใหม่-ลำพูน ปรากฏเล็กน้อยในตำนาน ซึ่งกล่าวถึง พรานเขลางค์ อาศัยอยู่บ้านเขลางค์ริมแม่น้ำวัง สันนิษฐานอยู่ตรงบริเวณซึ่งต่อมาสร้างเป็นเวียงเขลางค์นครแสง มนวิthur ให้ความเห็น เขลางค์ มีที่มาจากภาษามอญ ในภาษามอญมีคำออกเสียงคล้ายเขลางค์อยู่คำหนึ่งคือ ฮฺลาง หรือ ขฺลาง เป็นคำที่ออกเสียงยากที่สุดในภาษามอญ (ซึ่งแปลว่า ชัน หรือ โอ) ไทยโบราณออกเสียงไม่ชัดจึงกลายเป็นเขลางค์ไป⁴⁸ ตำนานธาตุเสด็จ ได้ขยายความเพิ่มเติมโดยกล่าวถึงพื้นที่ด้านเหนือของบ้านเขลางค์นั้น เรียกว่า “ช่วง

⁴⁶ ขอบ คชาอนันต์. “ลวะวโนอิตต”. ข่าวสารศูนย์วิจัยชาวเขา ปีที่ 4 ฉบับที่ 1/(2523). น.6-11.

⁴⁷ ศรีศักร วัลลิโกดม. “แคว้นหริภุญไชย”. โบราณคดีไทยในทศวรรษที่ผ่านมา (กรุงเทพฯ: บรรณกิจเทรดดิ้ง), ม.ป.ป., น. 39.

⁴⁸ พระรัตนปัญญาเถระ. **ชินกาลมาลีปกรณ์**. แสง มนวิthur แปล อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิthur 20 เมษายน 2517, น.91.

เม้ง” หมายถึง ช่วงของชาวเม้ง และยังเรียก ดอยที่สุพรรณภาชี อาศัยอยู่ว่า ดอยเม้งอีกด้วย⁴⁹ สะท้อนการรับรู้ในอดีตว่า บริเวณซึ่งต่อมาสร้างเป็นเวียงเขลางค์นั้น มีกลุ่มชนชาวเม้งอาศัยอยู่

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชาวเม้งมักอยู่ริมน้ำ ในกรณีลำปาง นั้นอยู่ริมน้ำแม่วัง การตั้งชุมชนริมน้ำซึ่งสะดวกต่อคมนาคมทำให้เม้งประกอบอาชีพล่องเรือ นับเป็นอาชีพที่ใช้ความชำนาญพิเศษที่สั่งสมความรู้แต่บรรพชน เพราะต้องรู้จักสร้างเรือที่แข็งแรง เพื่อใช้ล่องแก่งและรู้จักภูมิประเทศที่ผ่านไป ดังนั้น ชาวเม้ง หรือ มอญจึงมีอาชีพล่องเรือ และทำการค้า ร่องรอยความเชี่ยวชาญด้านล่องเรือซ่อนในพิธีกรรมพ่อนผีเม้ง ตอนหนึ่งเป็นพิธีล่องเรือล่อแพ และในวันลอยกระทง ชาวเม้งมีพิธีบูชาเรือสำเภา โดยแต่งกระทงเป็นรูปเรือสำเภา แล้วนำไปปล่อยทำน้ำ ถือเป็นการลอยเคราะห์⁵⁰ พิธีกรรมดังกล่าว สะท้อนวิถีชีวิตชาวเม้งที่มีอาชีพล่องเรือ และความผูกพันกับแม่น้ำ

ในอดีต แม่น้ำปิงเป็นเส้นทางการค้าสายสำคัญเชื่อมโยงภาคเหนือและภาคกลาง ซึ่งเชื่อมเครือข่ายต่อออกไปสู่การค้ากับเมืองท่าชายฝั่ง จากการศึกษารัฐทวารวดีของธิดา สารเยา พบว่า ในสมัยทวารวดีมีเมืองท่าชายฝั่ง เช่น อุทอง นครปฐม คุบัว ทำการค้าทางทะเล และการเติบโตจากการค้าทางทะเลนี้ได้ขยายเข้าสู่ดินแดนตอนในภาคพื้นทวีปด้วย โดยขยายเครือข่ายการค้าไปตามเส้นทางน้ำ รัฐทวารวดี จึงเป็นรัฐในกลุ่มน้ำลำคลอง (Riverine State)⁵¹ แสดงว่า ในราวพุทธศตวรรษที่ 11 เป็นต้นมา มีความเคลื่อนไหวทางการค้าระหว่างลุ่มน้ำปิงและลุ่มน้ำเจ้าพระยาแล้ว การค้ามีลักษณะสร้างเครือข่ายของชุมชนต่างๆระหว่าง

⁴⁹ สรัสวดี อ๋องสกุล. ปรีวรรต. **ประชุมตำนานลำปาง**, น.18.

⁵⁰ วิรุฐ บัวแดง. “เม้ง”. รายงานการวิจัยเสนอต่อการศึกษาชนกลุ่มน้อย สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย อุดลำนนา 2530, น.97-100.

⁵¹ ธิดา สารเยา. (ศรี) **ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ** (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ), 2532.

ดินแดนตอนในภาคพื้นทวีปกับเมืองท่าชายฝั่ง แม่น้ำวัง ซึ่งเป็นสาขาของแม่น้ำปิง จึงมีความเป็นไปได้สูงที่จะมีสถานะเป็นเส้นทางการค้าเช่นเดียวกัน ดังนั้น ร่องรอยของบ้านเขลาจันคร อาจเป็นชุมชนค้าขายของชาวเม็งในอดีตก็เป็นได้

นอกจากนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างที่ราบลุ่มน้ำวังและบริเวณที่ราบลุ่มเจ้าพระยา คงมีไข่มุกเพียงการค้าเท่านั้น เรื่องราวในตำนานกล่าวถึงสุพรรณภูมิ แห่งดอยเขางามในเขตลุ่มน้ำวัง มีความสัมพันธ์กับสุกกทันตฤาษี แห่งเมืองละโว้ สะท้อนมีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและคติความเชื่อเช่นเดียวกันด้วย

กลุ่มชนพื้นเมือง “ลัวะ” และ “เม็ง” ชนเผ่าโบราณตระกูลภาษามอญ-เขมร เคยอาศัยในลุ่มน้ำวัง เม็งเป็นพวกที่ชอบอาศัยอยู่ริมน้ำ ส่วนลัวะอยู่ตามเชิงดอยและพื้นที่ราบ เม็งมีปริมาณน้อยกว่าลัวะ ซึ่งเป็นประชากรพื้นฐาน อย่างไรก็ตาม สถานภาพของเม็งสูงกว่าลัวะ เพราะเม็งเป็นกลุ่มที่รับวัฒนธรรมอินเดียก่อนกลุ่มอื่น ชชาติพันธุ์อื่นที่ล่าหลังกว่าจึงรับแบบอย่างวัฒนธรรมมอญ ทั้งลัวะและเม็งค่อยๆ ลดบทบาทลง ในพุทธศตวรรษที่ 19 หลังถูกปกครองโดยผู้นำไทยวนที่ได้ก่อรูปอาณาจักรล้านนา โดยมีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง

สรุป

ชุมชนดั้งเดิมในแอ่งลำปาง ในยุคก่อนกำเนิดสังคมเมือง หรือรัฐ “เขลาจันคร” หลักฐานทางโบราณคดีในลำปางพบร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์โฮโม อีเรกตัส หรือ มนุษย์ดึกดำบรรพ์ที่มีความเก่าแก่มากมีอายุราว 500,000 ปี มาแล้ว โดยตั้งชื่อว่า มนุษย์เกาะคา แต่ร่องรอยทางโบราณคดีก็ขาดหายกระโดดทิ้งช่วงห่างกันอย่างมาก จนยากที่จะปะติดปะต่อกัน เพราะร่องรอยต่อมามีอายุไม่เกิน 3,000 ปี เป็นกลุ่มชนระดับหมู่บ้านในสังคมเกษตรกรรม รู้จักเพาะปลูกและตั้งถิ่นฐาน

เป็นชุมชนระดับหมู่บ้าน ในขณะที่กลุ่มชนขนาดใหญ่และขนาดเล็ก กระจาย ตัวอยู่ตามที่ราบและเชิงเขา รู้จักทำเครื่องปั้นดินเผา ทอผ้า เครื่องจักสาน และทำเครื่องมือหินขัด ชนแต่ละกลุ่มอาจมีความชำนาญ เฉพาะทาง เช่นบางกลุ่มเป็นแหล่งผลิตเครื่องมือหิน ในช่วงปลายของกลุ่ม ชนระดับหมู่บ้านในสังคมเกษตรกรรมก่อนเข้าสู่สังคมเมือง พบมี พัฒนาการรู้จักใช้โลหะสำริด เป็นเครื่องประดับ ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์ กับชุมชนที่อยู่ห่างไกล โดยมีการแลกเปลี่ยนสิ่งของกัน

กลุ่มชนระดับหมู่บ้านเกษตรกรรม ตามหลักฐานทางโบราณคดี คงวิวัฒนามาเป็นชนพื้นเมืองในกลุ่มตระกูลมอญ-เขมร ประกอบด้วยชาว ลัวะ และเม็ง ซึ่งชนส่วนใหญ่เป็นลัวะ ชนพื้นเมืองนับถือผี และให้ ความสำคัญต่อพื้นที่สูงในฐานะพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่ฝังศพบรรพชน อย่างไรก็ตาม หลักฐานที่ใช้ศึกษามีจำนวนน้อย ควรทำการศึกษาโดยขุด ค้นทางโบราณคดี ซึ่งจะช่วยให้ประเด็นศึกษามีความชัดเจนยิ่งขึ้น

รัฐเขลางค์นคร : การก่อรูป และความสำคัญ

รัฐเขลางค์นคร ก่อรูปราวพุทธศตวรรษที่ 14 ตั้งอยู่บริเวณแอ่ง ลำปางตอนกลาง เป็นที่ราบลุ่มกว้างขวางกว่าแอ่งลำปางตอนเหนือ และ แอ่งลำปางตอนใต้ ประกอบด้วย 7 อำเภอคือ อำเภอเมืองลำปาง อำเภอ ห้างฉัตร อำเภอแม่ทะ อำเภอเกาะคา อำเภอแม่เมาะ อำเภอเสริมงาม และอำเภอสบปราบ ลักษณะภูมิประเทศค่อนข้างแบ่งแยกกับส่วนตอน เหนือ และตอนใต้ของแอ่ง ในด้านประวัติศาสตร์มีลักษณะเฉพาะเป็นของ ตนเองมาแต่โบราณ โดยแอ่งลำปางตอนกลางมีเมืองนครเขลางค์เป็น ศูนย์กลาง มีฐานะเป็นรัฐอิสระ อยู่ร่วมสมัยกับรัฐหริภุญไชย ในสมัย ล้านนาแห่งราชวงศ์มังราย เมืองเขลางค์นครขึ้นตรงต่อเชียงใหม่ โดย มิได้ปกครองเมืองวังเหนือ และเมืองแจ้ห่ม ซึ่งอยู่ในแอ่งลำปางตอนเหนือ เช่นเดียวกับเมืองเถิน ศูนย์กลางของแอ่งลำปางตอนใต้ ก็มิได้ปกครอง

โดยเมืองเขลางค์นคร ดังนั้น ทั้งเมืองวังเหนือ เมืองแจ้ห่ม เมืองเถิน และเมืองเขลางค์นคร ล้วนขึ้นตรงต่อการปกครองของนครเชียงใหม่

อย่างไรก็ตาม เมืองเขลางค์นคร มีความสำคัญ ในฐานะศูนย์กลางทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม ได้พัฒนาให้เจริญก้าวหน้ากว่าเมืองอื่นๆ ในแอ่งลำปาง นับเป็นจุดเริ่มต้นของการยกระดับจากสังคมหมู่บ้านมาเป็นสังคมเมือง (Urban Society) กำเนิดรัฐเขลางค์นคร จึงเป็นหมายเหตุของความเปลี่ยนแปลงทางสังคมขนาดใหญ่ของแอ่งลำปาง ที่นำพาความเจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นครั้งแรก

กำเนิดเมืองเขลางค์นคร

เมืองเขลางค์นครควรเกิดขึ้นภายหลังเมืองหริภุญไชย เนื่องจากตำนานกล่าวถึง พระนางจามเทวีครองเมืองหริภุญไชยอยู่ก่อนแล้ว หลังจากนั้นได้ขยายอำนาจข้ามจากลุ่มน้ำปิงสู่ลุ่มน้ำวัง โดยสร้างเมืองเขลางค์นครให้ราชบุตรองค์เล็ก สำหรับเมืองหริภุญไชย หลักฐานทางโบราณคดี จากการขุดค้นของผาสุก อินทราวุธ ที่กลางเมืองลำพูน ได้พิสูจน์ว่า หลักฐานทางโบราณคดีสอดคล้องกับหลักฐานตำนาน และเป็นไปได้ที่ยุคเริ่มต้นของหริภุญไชยจะเป็นพุทธศตวรรษที่ 13-14⁵²

อย่างไรก็ตาม หลักฐานตำนานแต่ละฉบับกล่าวไม่ตรงกับตำนานมูลศาสนา และตำนานจามเทวีวงศ์ กล่าวถึงเรื่องนี้ค่อนข้างละเอียดก็ไม่ได้ระบุศักราชไว้ ตำนานพระธาตุหริภุญไชยระบุเป็นพุทธศตวรรษที่ 11(พ.ศ.1070) ซึ่งเก่ามาก ชินกาลมาลีปกรณ์ระบุเป็นพุทธศตวรรษที่ 13(พ.ศ.1204) ประเสริฐ ณ นคร วิเคราะห์แล้วเห็นว่า ควรเป็น พ.ศ.1310-1311 ตามความเห็นของยอร์ช เซเดส์ ซึ่งใช้ตำนานเมืองลำพูน ระบุปีสร้างคือ ปีเมืองเม็ต และปีที่พระนางจามเทวีครองเมืองคือ

⁵² ผาสุก อินทราวุธ และคณะ. รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาร่องรอยอารยธรรมจากหลักฐานโบราณคดีในเขตจังหวัดลำพูน ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19. ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร อุดรธานี 2536, น. 21-25.

ปีเบิกสัน พุทธศักราช 690 ตัว ตรงกับพุทธศักราช 1311 หรือ ต้นพุทธศตวรรษที่ 14⁵³ ผู้เขียนเห็นว่า เมืองหริภุญไชย ควรสร้างราวต้นพุทธศตวรรษที่ 14 ส่วนเมืองเขลางค์นคร ซึ่งสร้างภายหลังควรอยู่ในช่วงเดียวกันคือ ประมาณพุทธศตวรรษที่ 14

ปัจจัยการเกิดเมืองเขลางค์นคร

การสร้างเมืองเขลางค์นครบนลุ่มน้ำวัง มีปัจจัยสำคัญมาจากปัจจัยภายนอกคือ การขยายอำนาจของเมืองหริภุญไชย ประกอบกับการขยายตัวของการค้าในเขตลุ่มน้ำวัง และปัจจัยภายในคือ ความพร้อมของท้องถิ่นที่มีกายภาพอุดมสมบูรณ์ และมีพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมเป็นทุนที่มีศักยภาพในการพัฒนา

ปัจจัยจากการขยายอำนาจของเมืองหริภุญไชย

เมืองหริภุญไชยนับเป็นเมืองเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่ง ในภาคเหนือ เนื่องจากมีหลักฐานชัดเจนถึงการก่อรูปเมือง และมีการรับวัฒนธรรมมาจากเมืองละโว้ ทำให้เมืองลำพูนเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมในรูปลักษณะแบบทวารวดีที่อยู่ตอนเหนือสุด ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นอย่างสำคัญคือ ความเจริญทางพระพุทธศาสนา และกำเนิดสังคมเมือง “ก่อรูปเป็นรัฐ” โดยมีพระนางจามเทวี เป็น “สัณญะ” ดังพบ พระนางจามเทวีคือ ภาพการขยายวัฒนธรรมความเจริญของความเชื่อในพระพุทธศาสนาและการสร้างเมือง “ชุมชนพุทธศาสนา” ตำนานกล่าวถึงการเสด็จขึ้นมาจากละโว้ เพื่อมาครองเมืองหริภุญไชย พระนางเสด็จมาพร้อมกับบริวารในลักษณะนำพาความเจริญขึ้นมา บริวารคือ ผู้เชี่ยวชาญในแขนงวิชาต่างๆ เช่นพระภิกษุ นักปราชญ์ ช่างต่างๆ ระหว่างการเดินทางพระนางได้หยุดพัก เพื่อสร้างวัดและสร้างเมืองตาม

⁵³ A.B.Griswold and Prasert na Nagara. “An inscription in Old Mon from Wiang Mano in Chiang Mai Province”. *Epigraphic and Historical Studies*. Printed by the Historical Society.1992.p.185-188. และทวญ.001.2/23 ตำนานเมืองลำพูน. น.31.

ร่ายทางจากนครสวรรค์ถึงหริภุญไชย เมื่อถึงเมืองหริภุญไชยพระนางจามเทวีทรงสถาปนาพระพุทธศาสนา ทั้งในเมืองและนอกเมือง พุทธศาสนาจึงแพร่หลายในเมืองหริภุญไชยการขยายอำนาจของหริภุญไชยสู่ที่ราบลุ่มน้ำวัง เกิดขึ้นหลังจากพระนางจามเทวีได้สถาปนาอำนาจอย่างมั่นคงในอาณาบริเวณเมืองหริภุญไชยแล้ว พระนางได้สร้างเมืองเขลางค์นคร ภายใต้ความร่วมมือของผู้นำท้องถิ่นคือ สุพรหมฤาษีและพรานเขลางค์ พร้อมกับให้ราชบุตรครองเขลางค์นคร ตำนานและเรื่องเล่าสืบมาของสถานที่ต่างๆในเขตลำปาง ดังเช่น บ่อน้ำเลี้ยงในเวียงพระธาตุลำปางหลวง วิหารจามเทวีวัดปางยางคก บ้านวอแก้ว และเมืองเถิน มักเชื่อมโยงเรื่องราวให้สัมพันธ์กับพระนางจามเทวี สะท้อนการขยายอิทธิพลของหริภุญไชยสู่ที่ราบลุ่มน้ำวัง การขยายตัวของหริภุญไชยนี้ ก่อให้เกิดการสร้างเมืองเขลางค์นคร และการสถาปนาความเชื่อในพระพุทธศาสนาไปพร้อมกัน การขยายอำนาจในแนวทางทิศตะวันออก จากลุ่มน้ำปิงสู่ลุ่มน้ำวัง แล้วยังได้ขยายต่อไปสู่ลุ่มน้ำยมในแอ่งลอมด้วย สะท้อนว่า เมืองหริภุญไชยมีความเข้มแข็ง เหนือชุมชนอื่นๆ

เงื่อนไขของการขยายอำนาจของหริภุญไชย นอกจากเพื่อสร้างเมือง และสถาปนาพระพุทธศาสนาแล้ว เหตุผลสำคัญประการหนึ่งคือ “การสร้างเมืองศูนย์การค้าบนลุ่มน้ำวัง” ซึ่งเป็นเหตุผลเดียวกับการสร้างเมืองหริภุญไชย เนื่องจากการขยายตัวทางการค้าของเมืองท่าชายฝั่งทะเลเข้ามาสู่ดินแดนตอนในภาคพื้นทวีป เพื่อให้เมืองตอนในทำหน้าที่รับสินค้าจากแหล่งต่างๆตามเขตหุบเขาแล้วส่งลงสู่เมืองตอนล่าง เมืองเขลางค์นครคงเป็นศูนย์การค้าของป่าของลุ่มน้ำวัง เช่นเดียวกับเมือง หริภุญไชยเป็นศูนย์การค้าของลุ่มน้ำปิง สันนิษฐานสินค้าบางส่วนจากเขลางค์นครคงส่งผ่านหริภุญไชยผลจากการสร้างเมืองเขลางค์ ทำให้เมืองหริภุญไชยและเมืองเขลางค์ เป็นเมืองคู่แฝด เช่นเดียวกับ เมืองศรีสัชนาลัย และสุโขทัย พัฒนาการของเมืองคู่แฝดมักเกิดในยุคเริ่มต้นการสร้างบ้านแปลงเมือง ดังนั้น เมืองหริภุญไชยและเมืองเขลางค์นคร จึงเป็นพันธมิตร ใน

ลักษณะบ้านพี่เมืองน้องที่เกื้อกูลกัน ดังพบ พญาธิบาเจ้าเมืองหริภุญไชย เมื่อพ่ายแพ้ต่อพญามังราย ก็หนีไปพึ่งพญาเบิก เจ้าเมืองเขลางค์นคร และร่วมกันทำสงคราม

ปัจจัยจากสภาพภูมิภายในท้องถิ่น

ปัจจัยด้านกายภาพของแอ่งลำปางตอนกลาง เป็นบริเวณที่มีพื้นที่ราบกว้างขวางกว่าแอ่งลำปางตอนเหนือ และตอนใต้ พื้นที่ราบลุ่มแม่วงในส่วนนี้มีความกว้างสุดประมาณ 80 กิโลเมตร การมีพื้นที่ราบกว้างขวางย่อมเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการตั้งเมืองขนาดใหญ่ ดังนั้น บริเวณแอ่งลำปางตอนกลางจึงเป็นที่ตั้งของเมืองศูนย์กลางสืบมา ตั้งแต่ก่อตั้งเมืองเขลางค์นคร จวบจนสมัยหลังได้เป็นศูนย์กลางการของจังหวัดลำปาง พื้นที่ราบลุ่มกว้างขวางที่สุดของกลุ่มน้ำวัง ตอนนี้ ประกอบด้วยลุ่มน้ำสาขาสำคัญคือแม่ต๋ายและแม่จาง ซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองบริวารของเมืองเขลางค์นคร

ในส่วนของแม่น้ำวัง นอกจากเป็นแหล่งน้ำสำหรับดำรงชีวิตแล้วยังทำหน้าที่เป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อระหว่างเมืองต่างๆที่อยู่ตอนเหนือได้แก่ เมืองวังเหนือและเมืองแจ้ห่ม ส่วนตอนใต้ ได้แก่เมืองเถิน โดยเมืองดังกล่าวนี้ตั้งอยู่ตามสายทางของน้ำวัง การใช้แม่น้ำวังซึ่งเชื่อมต่อกับแม่น้ำปิง เพื่อติดต่อกับเมืองทางใต้ในเขตภาคกลางของสยามประเทศ คงมีมาช้านาน และใช้ประโยชน์ทั้งการค้าและการคมนาคมด้วย นอกจากนี้ พื้นฐานทางกายภาพอันเหมาะสมแล้วพัฒนาการภายในของชุมชนท้องถิ่นก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งด้วย เนื่องจากในบริเวณนี้ มีการตั้งถิ่นฐานเป็นสังคมหมู่บ้าน ในสมัยโลหะตอนปลายต่อเนื่องกับสมัยประวัติศาสตร์ ลักษณะของหมู่บ้านกระจายตัวตามพื้นที่สูงและพื้นที่ราบริมน้ำสาขาของแม่น้ำวัง รวมทั้งแม่น้ำวัง สันนิษฐานว่า ในระยะกำลังเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ คงมีการเคลื่อนย้ายลงมาตั้งถิ่นฐานเพิ่มขึ้นมากในบริเวณสองฝั่งที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง ไปจรดพื้นที่สูงในทิศตะวันออก

รูปที่ 4 พระพิมพ์ดินเผา สมัยเขลางค์นคร
อายุร่วมสมัยกับหริภุญชัย
ที่มา : สุรพล ดำริห์กุล.
ประวัติศาสตร์และศิลปะหริภุญไชย,
2547, น.116

ดังพบตำนานกล่าวถึงชุมชนบ้านเขลางค์ และดอยเม็ง หรือ ดอยเขางาม สังคมหมู่บ้านต่างๆ น่าจะปกครองตนเอง มีหัวหน้าหมู่บ้าน และลูกบ้าน และคงมีหมู่บ้านขนาดใหญ่และขนาดเล็กที่ตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร และมีปฏิสัมพันธ์กัน ชุมชนหมู่บ้านคงมีจำนวนไม่น้อย จึงสามารถรวมตัวร่วมกันสร้างเมืองเขลางค์นครขึ้นได้ พร้อมกับพัฒนาเป็นสังคมเมือง (urban Society) กล่าวได้ว่า ความพร้อมของชุมชนท้องถิ่นคือ

จำนวนประชากร ประกอบกับมีพัฒนาการขั้นพื้นฐาน ที่มีการจัดตั้งองค์กรในระดับหนึ่งแล้ว

ชนพื้นเมืองที่ตั้งถิ่นฐานเป็นสังคมระดับหมู่บ้าน กระจายตัวทั้งพื้นที่สูงที่อยู่ห่างไกล และพื้นที่ราบผู้คนมีความหลากหลายทั้ง “ลัวะ” และ “เม็ง” มีความเชื่อดั้งเดิม มีคติการทำพิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย และความเชื่อพื้นที่สูงเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ อย่างไรก็ตาม ในเขตชุมชนริมน้ำว้างเป็นพื้นที่ ซึ่งติดต่อกับโลกภายนอกสะดวก โดยอาศัยลำน้ำว้างที่เชื่อมต่อกับเมืองที่อยู่ทางตอนใต้ ในเขตวัฒนธรรมทวารวดี จึงได้รับโอกาสในการพัฒนาขึ้นก่อน ชุมชนที่อยู่ห่างไกลจากคมนาคม ผลจากการติดต่อกับสังคมภายนอกแล้ว พบการขยายตัวของวัฒนธรรมจากอินเดียขึ้นมาสู่ดินแดนตอนในภาคพื้นทวีป จึงปรากฏการนับถือศาสนาพราหมณ์ของชาวพื้นเมือง ดังเช่น สุพรมฤชาธิ์ แห่งดอยเขางมุ่มน้ำว้าง เป็นตัวอย่างของชาวพื้นเมืองที่กลายตัวตนรับคติจากภายนอก เช่นเดียวกับฤชาวิสาสุเทพแห่งดอยอ้อย หรือดอยสุเทพ แห่งลุ่มน้ำปิง สถานภาพของฤชาคือ ผู้รู้ท้องถิ่น หรือ ปัญญาชนที่ได้รับความเจริญจากภายนอก เป็นผู้มีวิสัยทัศน์กว้างขวางกว่าชนพื้นเมืองทั่วไป จึงมีฐานะเป็นผู้นำสังคม ดังนั้น ดำเนินในยุคแรกเริ่มสร้างบ้านแปลงเมืองต่างๆในภาคเหนือ (ในยุคต้น ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19) มักกล่าวถึง ฤชาสร้างเมือง เช่น ฤชาวิสาสุเทพ สร้างเมืองหริภุญไชย ฤชาสุพรมสร้างเมืองเขลางค์นคร

สรุป การเกิดเมืองเขลางค์นคร เป็นผลมาจากการขยายอำนาจของเมืองหริภุญไชยสู่ที่ราบลุ่มน้ำว้าง เพื่อสร้างรัฐเครือข่ายทั้งการเมืองและการค้า รวมทั้งวัฒนธรรม ประกอบกับความพร้อมของท้องถิ่นหลายประการ ดังเช่น มีกายภาพที่ตั้งอันเหมาะสม มีจำนวนประชากรมากพอ มีองค์กรในชุมชนที่ได้รับการพัฒนาขั้นพื้นฐาน และมีผู้นำสังคมที่พร้อมจะก้าวขึ้นสู่สังคมเมือง ซึ่งมีการจัดการให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่ความซับซ้อน โดยก่อรูปเป็นนครรัฐเขลางค์

ยุคนครรัฐเขลางค์

ระหว่างสร้างเมืองเขลางค์นคร ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 14 รูปแบบเมืองโบราณที่มีผังเมืองเป็นรูปหอยสังข์ (ผังเมืองรุ่น 1) โดยได้รับอิทธิพลจากทวารวดีตอนใต้ จนกระทั่งถูกผนวกเข้ากับอาณาจักรล้านนา ในสมัยพญามังราย ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 19 รวมเวลาของยุคนี้ประมาณ 500 ปี ลักษณะเด่นของยุคนี้คือ ความเป็นรัฐอิสระที่มีความสัมพันธ์แนบแน่นกับรัฐทวารวดี

สภาพภาพของเมืองเขลางค์นคร เป็นนครรัฐอิสระจากทวารวดี เนื่องจากนครรัฐทวารวดีได้เข้ามายุ่งเกี่ยวในกิจการภายในของเขลางค์ เมืองเขลางค์ได้สร้างความเป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น โดยมีกษัตริย์ปกครองของตนซึ่งตำนานกล่าวถึงกษัตริย์องค์แรกคือเจ้าอนันตยศราชบุตรองค์เล็กของพระนางจามเทวี เจ้าอนันตยศได้นำพระพุทธศาสนาเถรวาทหรือพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในเขลางค์นคร ทำให้พุทธศาสนามีบทบาทแทนความเชื่อดั้งเดิม หลังจากสิ้นสมัยเจ้าอนันตยศ แล้ว เรื่องราวของเขลางค์นครหายไปจากตำนานประมาณ 400-500 ปี โดยไม่ทราบว่าจะเกิดอะไรขึ้นบ้าง ชินกาลมาลีปกรณ์ (เรียบเรียง เมื่อ พุทธศตวรรษที่ 21) กล่าวถึงเหตุการณ์ในเขลางค์นครอีกครั้งประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 ว่า “ไทยยะอำมาตย์ ไดยกกองทัพเขลางค์มายึดครองทวารวดีสำเร็จ⁵⁴ และตอนท้ายตำนานกล่าวถึง พญาเบิก กษัตริย์แห่งนครรัฐเขลางค์ ให้ความช่วยเหลือแก่พญาธิบา กษัตริย์ทวารวดี องค์สุดท้าย ทั้งสองร่วมกันทำสงครามกับพญามังราย พญาเบิกสิ้นพระชนม์ในที่รบ นครรัฐเขลางค์ จึงถูกผนวกเข้ากับอาณาจักรล้านนาในพุทธศตวรรษที่ 19 ถือเป็นการสิ้นสุดของยุคนครรัฐเขลางค์

เกี่ยวกับยุคนครรัฐเขลางค์ มีหลักฐานน้อยมาก ตำนานที่ใช้ศึกษาก็เป็นตำนานของฝ่ายลำพูน และเชียงใหม่ เช่น จามเทวีวงศ์

⁵⁴ พระรัตนปัญญาเถระ. ชินกาลมาลีปกรณ์, น.99.

มูลศาสนา ชินกาลมาลีปกรณ์ และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ซึ่งมีศูนย์กลางของเรื่องอยู่ที่ลำพูนและเชียงใหม่ มีเพียงกล่าวพาดพิงถึงเขลางค์บ้างในส่วนที่เกี่ยวข้อง ผู้เขียนยังไม่พบตำนานท้องถิ่น ที่เขียนขึ้นภายในดินแดนเขลางค์ที่กล่าวเกี่ยวกับยุคสมัยนี้ การศึกษาประวัติศาสตร์ลำปางยุคนครรัฐเขลางค์หรือเมืองเขลางค์ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 14-19 จึงมีข้อจำกัดยิ่ง⁵⁵

ผู้เขียนมีข้อสังเกตว่า ในยุคนครรัฐเขลางค์ คงมีการขยายตัวไปสู่ชุมชนต่างๆ ในเขตแอ่งลำปางตอนกลาง โดยสร้างเครือข่ายการปกครอง และใช้วิธีการเผยแพร่อุดมการณ์ของรัฐที่ผ่านทางพระพุทธศาสนา ลักษณะของชุมชนคงเป็นหมู่บ้าน หรือ บ้าน และมีบางส่วนเป็นชุมชนขนาดใหญ่ซึ่งเรียกว่า เมือง เช่น เมืองตาล เมืองจาง เมืองเมาะ และควรเข้าใจด้วยว่า เมืองในขณะนั้น ไม่ค่อยแตกต่างกับบ้านมากนัก สันนิษฐานเมือง บริวารของนครรัฐเขลางค์นครในขณะนั้น อาจยังไม่ได้สร้าง “เวียง” ซึ่งเป็นการก่อรูปคันดินคูน้ำล้อมรอบก็เป็นได้แท้จริงแล้ว การสร้างเวียงเป็นศูนย์กลางของเมืองนั้น เกิดขึ้นเมื่อชุมชนขยายตัวมาก จำเป็นต้องสร้างป้อมปราการป้องกัน โดย “เวียง” สร้างกันอย่างแพร่หลายในสมัยยุคล้านนาเจริญรุ่งเรืองในพุทธศตวรรษที่ 20-21

ประเด็นสุดท้าย ความสำคัญของรัฐเขลางค์นคร หรือ สมัยต่อมาคือ เมืองนคร (ระหว่าง กลางพุทธศตวรรษที่ 19 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ช่วงเวลา 500 ปี)

ความเป็นเมืองยุทธศาสตร์ด้านใต้ของล้านนา

เนื่องจากมีที่ตั้งเป็นศูนย์กลางคมนาคม เชื่อมกับเมืองต่างๆ ในล้านนา ซึ่งต้องผ่านเมืองนครเขลางค์ โดยเฉพาะเป็นเส้นทางสู่นคร

⁵⁵ ดู สรสวัสดิ์ อ่องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. (ฉบับปรับปรุงและเพิ่มเติม) พิมพ์ครั้งที่ 7 กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2553, น.85.

เชียงใหม่ การขยายอำนาจของล้านนาจึงใช้เมืองนครเป็นฐาน ดังพบในสมัยของพญาคำฟู ได้ขยายอำนาจไปรบเมืองแพร่ ซึ่งพ่ายแพ้ ต้องถอยมาที่เมืองนคร

อย่างไรก็ตาม ในสมัยสร้างอาณาจักรล้านนา (พ.ศ.1839-1898) การขยายอำนาจส่วนใหญ่สู่ด้านทิศเหนือของอาณาจักรในเขตรัฐฉาน และสิบสองปันนา จบจนถึงสมัยอาณาจักรล้านนาเจริญรุ่ง (พ.ศ.1898-2068) จึงขยายอำนาจลงทิศใต้ ทำศึกสงครามกับกรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะการขยายอำนาจของพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ.1984-2030) มีนโยบายขยายอำนาจลงสู่ทางใต้ และทางตะวันออก (แพร่ น่าน หลวงพระบาง) เมืองนครถูกใช้เป็นฐานกองกำลังล้านนา กษัตริย์ล้านนาเลือกแต่งตั้งผู้มีความสามารถในการรบเป็นเจ้าเมือง ดังพบ เจ้าเมืองนครเป็นนักรบที่สามารถ เช่น หมื่นแก้ว หมื่นหาญแต่ต้อง เชื้อสายของหมื่นดัง หรือ หมื่นโลกนคร ความสำเร็จจากการขยายอำนาจถึงเมืองศรีสัชนาลัยหรือ เซลียง ภายใต้ความร่วมมือของเจ้าเมืองนคร ทำให้เจ้าเมืองนครได้รับการปูนบำเหน็จให้ครองเมืองเซลียงด้วย⁵⁶ นอกจากนี้ ทำหน้าที่ช่วยขยายอำนาจแล้ว ยังป้องกันกองทัพจากกรุงศรีอยุธยา ซึ่งยกทัพมาตีเมืองนครหลายครั้งก่อน แล้วมุ่งเข้าเมืองเชียงใหม่ และจากอันตรายของศึกด้านใต้ ทำให้ฝ่ายล้านนาสร้างป้อมปราการทั้งที่เมืองเถิน และเมืองเขลางค์

ในสมัยพม่าปกครองล้านนา เมืองนครได้รับความบอบช้ำน้อยกว่าเมืองอื่นๆ เนื่องจากที่ตั้งอยู่ค่อนข้างมาทางด้านใต้ ซึ่งอยู่ใกล้กับสยาม เมืองนครเป็นที่หลบภัยพม่า มีชาวเมือง(พะเยา/งาว) ทางตอนเหนืออพยพมาอาศัยอยู่ และความเป็นเมืองยุทธศาสตร์ด้านใต้ของล้านนา ทำให้ในช่วงประมาณ 40- 50 ปีสุดท้ายสมัยพม่าปกครอง ล้านนาในสภาพไร้รัฐ เกิดกลุ่มการเมืองท้องถิ่นเคลื่อนไหว กระจายตัวเขตเชียงใหม่

⁵⁶ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับ เชียงใหม่ 700 ปี (เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่), 2538, น.47-72.

เชียงราย ลำพูน แพร่ และลำปาง กลุ่มที่เข้มแข็ง และกลายเป็นฐานที่มั่นของการต่อสู้กับพม่าได้คือ กลุ่มลำปาง ซึ่งเคลื่อนไหวย่างมาก เริ่มจากพระภิกษุ และชาวบ้าน ในที่สุดกลายเป็นที่มั่นฝ่ายล้านนา ในสมัยพื้นฟูบ้านเมืองของราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน ซึ่งมีที่มาจากเมืองนคร⁵⁷

จากความสำคัญด้านยุทธศาสตร์ ทำให้เมืองเขลางค์นคร มีการปรับปรุงเมืองโบราณ หลายครั้งในลักษณะเมืองป้อมปราการที่แข็งแรง ดังพบ เมืองโบราณเขลางค์ รุ่นแรกรูปหอยสังข์ มีขนาดใหญ่กว่า เมืองทริภุญไชย และมีการก่อกำแพงด้านทิศเหนือสามชั้น และกำแพงแต่ละด้าน สูงใหญ่ นอกจากนั้น เมืองนครลำปาง “เวียงใต้” ที่สร้างโดยเจ้าหลวงดวงทิพย์ พ.ศ.2351 ในยุคพื้นฟูบ้านเมือง หรือ “ยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ก็มีป้อมแข็งแรง ที่เรียก “หออะม็อก” มีร่องรอยปรากฏสืบมาจนถึงปัจจุบัน

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร กองโบราณคดี. แหล่งโบราณคดีบ้านวังไฮ ลำพูน. วิชัย ตันกิตติกร. เรียบเรียง, กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป. สัมพันธ์พาณิชย์, 2532.
- ชอบ คชอนันต์. “ละไว้ในอดีต”. ข่าวสารศูนย์วิจัยชาวเขา ปีที่ 4 ฉบับที่ 1/(2523).
- ชาร์ลส ไฮแอม และ รัชนี ทศรัตน์. สยามดึกดำบรรพ์ ยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงสมัยสุโขทัย, กรุงเทพฯ : ริเวอร์ บุ๊คส์, 2542
- ชิน อยู่ดี, “กระตุกคนก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย”.
- ศิลปวัฒนธรรม ฉบับธันวาคม 2544
- ชุติมา นุ่นมัน. “กำเนิดมนุษย์ ตามรอยบรรพบุรุษ ชุมอารยธรรมล้ำค่าที่เกาะคา”. มติชนรายวัน วันที่ 8 พฤศจิกายน 2544.

⁵⁷ สรัสวดี อ๋องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา.(ฉบับปรับปรุงและเพิ่มเติม), น.302-317.

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับ เชียงใหม่ 700 ปี, เชียงใหม่ : ศูนย์
วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, 2538.

ตำนานมูลศาสนา. อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวงเดช
สนิทวงศ์ 17 ธันวาคม 2518.

ธิดา สารยา. (ศรี) ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ ,
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2532

นวลศิริ วงศ์ทางสวัสดิ์. ภูมิศาสตร์กายภาพภาคเหนือของประเทศไทย,
เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2534.

ผาสุก อินทราวุธ และคณะ. รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาร่องรอยอารย
ธรรมจากหลักฐานโบราณคดีในเขตจังหวัดลำพูน ก่อนพุทธ
ศตวรรษที่ 19. ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร อุดรธานี 2536.

ฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี กรมศิลปากร. โบราณคดีภาคเหนือ : เหมือง
แม่เมาะ ออบหลวง บ้านยางทองใต้, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
การศาสนา, 2531.

ฝ่ายวิชาการ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานที่ 6 เชียงใหม่.
“รายงาน แหล่งผลิตเครื่องมือหินที่อำเภอแม่ทะ จังหวัด
ลำปาง”. เอกสารอวดสำเนา

พระรัตนปัญญาเถระ. ชินกาลมาลีปกรณ์. แสง มนวิฑูร แปล อนุสรณ์งาน
พระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร 20
เมษายน 2517.

พินดา สิทธิสุนทร และคณะ. ถ้ำถ้ำเหนือ. กรุงเทพฯ: บริษัทสำนักพิมพ์ริ
เวอร์บุ๊ก จำกัด, 2549.

พิสิฐ เจริญวงศ์. “ชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์”. ลักษณะไทย : เล่ม 1
ภูมิหลัง, กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิชจำกัด, 2525

วลัยลักษณ์ ทรงศิริ และวิวรรณ แสงจันทร์. ภาพเขียนสีพิธีกรรม 3,000
ปีที่ผาตักดีสิทธิ์. ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ, กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์มติชน, 2545.

วิฑูร บัวแดง. “เม็ง”. รายงานการวิจัยเสนอต่อการศึกษาชนกลุ่มน้อย
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย อุดรธานี 2530

วิวรรณ แสงจันทร์. “แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์จังหวัด
ลำปาง. เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ เรื่อง ชุมชน

โบราณในเขตลุ่มน้ำวัง(แอ่งลำปาง) โรงแรมลำปางเวียงทอง
10 พฤษภาคม 2547.

วิสิฐ ติรณวัฒนากุล, “ชุมชนโบราณในเขตลุ่มน้ำแม่จาง” เอกสาร
ประกอบการประชุมเรื่อง ชุมชนโบราณในเขตลุ่มน้ำวัง (แอ่ง
ลำปาง) ณ โรงแรมลำปางเวียงทอง 10 พฤษภาคม 2547.
ศรีศักร วัลลิโภดม. “แคว้นหริภุญไชย”. **โบราณคดีไทยในทศวรรษที่ผ่านมา**, กรุงเทพฯ: บรรณกิจเทรดดิ้ง, ม.ป.ป.

_____. **เหล็กโลหะปฏิวัติ เมื่อ 2,500 ปีมาแล้ว**, กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์มติชน, 2548.

ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูลำปาง และศูนย์วัฒนธรรม จังหวัด
ลำปาง, การสัมมนาวิชาการ “ประวัติศาสตร์และโบราณคดี
นครลำปาง” ณ หอประชุมบัวตอง วิทยาลัยครูลำปาง สห
วิทยาลัยล้านนา จังหวัดลำปาง 14-16 สิงหาคม 2534.

สมศักดิ์ ประมาณกิจ และวัฒนา สุภวัน. “หลักฐานมนุษย์ก่อน
ประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย”,ใน **สืบสายพันธุ์
มนุษย์**, กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2550.

สรสวดี อ่องสกุล. **ชุมชนโบราณในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน**, กรุงเทพฯ:
บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด(มหาชน), 2543.

_____. **ประวัติศาสตร์ล้านนา.(ฉบับปรับปรุงและเพิ่มเติม)**
พิมพ์ครั้งที่ 7 กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิช
ชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2553.

_____. **ปริวรรต. ประชุมตำนานลำปาง. ภาควิชา**
ประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อัด
สำเนา 2548.

สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, **สำริด
: โลหะที่เปลี่ยนโลก** (กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑ์สถาน
แห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม), 2548.

สุภาพ ต๊ะใจ.การสร้างเอกสารประกอบการสอนเรื่องเมืองยาว: เวียง
โบราณแห่งหุบเขาของโรงเรียนแม่สันวิทยา อำเภอห้างฉัตร
จังหวัดลำปาง. การค้นคว้าแบบอิสระตามหลักสูตรปริญญา
ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.2547,

สุภาพร นาคบัลลังก์ และชินณวุฒิ วิลยาสัย. “สมัยก่อนประวัติศาสตร์ใน
ล้านนา”. จากยุคน้ำแข็งไพลสโตซีนสู่สมัยล้านนา (เชียงใหม่
: มหาวิทยาลัย), 2550.

สุภาพร นาคบัลลังก์ และสุจิตร์ พิตรากุล. **ปัญญา** . ปีที่ 7 ฉบับที่ 30
ธันวาคม-มกราคม 2542.

หน่วยศิลปากรที่ 4 กองโบราณคดี กรมศิลปากร และการไฟฟ้าฝ่ายผลิต
แห่งประเทศไทย, “เอกสารหมายเลข 1 รายงานการขุดค้น
ศึกษาแหล่งโบราณคดีเหมืองแม่เมาะ” เอกสารอัดสำเนา
2538.

หน่วยศิลปากรที่ 4 เชียงใหม่ กองโบราณคดี กรมศิลปากร, “รายงาน
การศึกษาแหล่งภาพเขียนสีบ้านแม่เป็น หมู่ที่ 1 ตำบลเมือง
มาย อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง”. เอกสารอัดสำเนา.

ทวญ.001.2/23 ตำนานเมืองลำพูน.

A.B.Griswold and Prasert na Nagara. “An inscription in Old
Mon from Wiang Mano in Chiang Mai Province”.
Epigraphic and Historical Studies. Printed by the
Historical Society.1992.

สัมภาษณ์ อาจารย์ทองดี ปิงใจ 145 ตำบลลำปางกลาง อำเภอเกาะคา
จังหวัดลำปาง

